

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Кресан О.Д., Кошова І.В.

*Методичні рекомендації до
написання кваліфікаційних
робіт з психології*

*(для студентів спеціальності
С4 “Психологія”).*

Ніжин – 2026

УДК 378.147:159.9(075.8)

М 54

Рекомендовано кафедрою загальної та практичної психології
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Протокол № 18 від 14 травня 2026 р.

Рецензенти:

Тимошенко О. А. – кандидат психологічних наук, доцент, в.о. зав.кафедри загальної та практичної психології Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя;

Щотка О. П. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту.

Кресан О.Д., Кошова І.В.

М 54 Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт з психології: для студентів спеціальності С 4 “Психологія”. – НДУ ім. М. Гоголя, 2026. – 119 с.

Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт з психології призначені для студентів спеціальності С4 «Психологія» першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти денної й заочної форм навчання. Посібник спрямований на формування у здобувачів системного уявлення про організацію та виконання наукового дослідження – від вибору теми й обґрунтування актуальності до оформлення та захисту кваліфікаційної роботи. Матеріали рекомендацій також можуть бути корисними для наукових керівників і викладачів, які здійснюють супровід студентських досліджень.

У виданні висвітлено основні вимоги до структури, змісту та оформлення кваліфікаційних робіт, особливості підготовки теоретичного й емпіричного розділів, формулювання мети, завдань, об’єкта, предмета та гіпотези дослідження. Значну увагу приділено питанням академічної доброчесності, організації емпіричного дослідження, аналізу та інтерпретації результатів. Посібник містить приклади оформлення основних елементів кваліфікаційної роботи, наукових статей і тез доповідей відповідно до сучасних вимог.

Практична цінність методичних рекомендацій полягає у поєднанні теоретичних засад науково-дослідницької діяльності з конкретними порадами щодо планування, виконання та представлення результатів психологічного дослідження. Використання запропонованих матеріалів сприятиме розвитку дослідницьких компетентностей студентів, підвищенню якості кваліфікаційних робіт та формуванню навичок самостійної наукової діяльності майбутніх фахівців у галузі психології.

© НДУ ім. Миколи Гоголя, 2026

© Кресан О.Д., Кошова І.В., 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1. КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ: ТИПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ.....	8
1.1. Визначення кваліфікаційної роботи.....	8
1.2. Мета і завдання написання кваліфікаційної роботи.....	9
1.3. Кваліфікаційна робота бакалаврського рівня (дипломна робота).....	11
1.4. Кваліфікаційна робота магістерського рівня (магістерська робота)....	13
1.5. Академічна доброчесність під час написання кваліфікаційної роботи: плагіат та застосування штучного інтелекту.....	15
1.6. Апробація дослідження: конференції та публікації з теми кваліфікаційної роботи.....	18
2. ЕТАПИ НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ ..	23
2.1. Етапи організації та проведення наукового психологічного дослідження.....	23
2.2. Вибір теми дослідження.....	24
2.3. Обґрунтування актуальності теми, постановка мети, завдань, об'єкту, предмету, гіпотези дослідження	26
2.4. Етап роботи над змістом теоретичної та емпіричної частин наукового дослідження.....	28
2.5. Проведення емпіричного дослідження	33
2.6. Етичні проблеми під час проведення емпіричного дослідження	34
2.8. Аналіз та інтерпретація результатів. Формулювання висновків (аналітичний етап).....	35
2.9. Заключний етап дослідження.....	36
3. ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ, ЗМІСТУ, ОФОРМЛЕННЯ ТА ОБСЯГУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ	37
3.1. Структурні компоненти кваліфікаційної роботи	37
3.2. Обсяг кваліфікаційної роботи	37
3.3. Титульна сторінка і зміст роботи	38
3.4. Вступна частина кваліфікаційної роботи	39
3.5. Вивчення та опис стану проблеми	43
3.6. Розділ 2. Варіанти дизайну	53
3.7. Опис та представлення результатів.....	57
3.8. Висновки кваліфікаційної роботи та список використаних джерел....	59
3.9. Вимоги до оформлення тексту кваліфікаційної роботи	61
4. ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	68
4.1. Підготовка студента до захисту.....	68
4.2. Перелік і порядок обов'язкових процедур, за умови успішного проходження яких кваліфікаційна робота допускається до захисту.....	69
КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.....	78
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82

Додаток 1	84
Зразок оформлення титульної сторінки кваліфікаційної роботи.....	84
Додаток 2	85
Зразок оформлення анотації та ключових слів до кваліфікаційної роботи ...	85
Додаток 3	87
Зразок оформлення змісту кваліфікаційної роботи	87
Додаток 4	88
Приклад оформлення переліку умовних позначень та скорочень	88
Додаток 5	89
Зразок оформлення вступу до магістерської роботи.....	89
Додаток 6	93
Зразок оформлення списку використаних джерел.....	93
Додаток 7	100
Приклад оформлення висновків кваліфікаційної роботи.....	100
Додаток 8	102
Приклад написання та оформлення додатків до кваліфікаційної роботи.....	102
Розрахунок коефіцієнта кореляції за Пірсоном в експериментальній групі .	102
Додаток 9	104
Зразок оформлення наукової статті.....	104
Додаток 10	112
Зразок оформлення матеріалів конференції / тез доповіді	112
Додаток 11	115
Завдання на кваліфікаційну роботу студентів та орієнтовний календарний план.....	115
Додаток 12	117
Приклад оформлення рецензії на кваліфікаційну роботу	117

ВСТУП

Підготовка кваліфікаційної роботи є важливим етапом професійного становлення студентів закладів вищої освіти, зокрема майбутніх фахівців у галузі психології. Вона передбачає не лише перевірку рівня засвоєння теоретичних знань, а й формування навичок самостійного наукового пошуку, аналізу, узагальнення та інтерпретації наукової інформації. У процесі виконання кваліфікаційної роботи студент набуває досвіду організації та проведення дослідження, що є необхідною складовою його подальшої професійної діяльності.

Сучасні вимоги до якості вищої освіти зумовлюють необхідність підвищення рівня дослідницької підготовки студентів, розвитку їхнього критичного мислення, академічної доброчесності та вміння працювати з різними джерелами інформації. Саме тому особливої актуальності набуває створення методичних матеріалів, які б систематизували основні підходи до написання кваліфікаційних робіт, окреслювали їх структуру, зміст та вимоги до оформлення.

Дані методичні рекомендації розроблені з метою надання студентам спеціальності «Психологія» цілісного уявлення про процес підготовки кваліфікаційної роботи – від вибору теми до оформлення кінцевого тексту та представлення результатів дослідження. Посібник орієнтований на формування у студентів послідовного розуміння етапів наукового дослідження, логіки побудови роботи та основних вимог до її змісту й оформлення.

Особливу увагу в посібнику приділено етапам організації наукового дослідження, що включають вибір і обґрунтування теми, визначення об'єкта, предмета, мети та завдань дослідження, формулювання гіпотези, добір адекватних методів та інтерпретацію отриманих результатів. Також

розглянуто специфіку роботи з науковими джерелами, особливості структурування матеріалу та побудови змісту кваліфікаційної роботи.

Важливим аспектом підготовки кваліфікаційної роботи є дотримання вимог до її структури та оформлення. Посібник містить рекомендації щодо написання основних структурних елементів роботи (вступу, теоретичної та емпіричної частин, висновків), а також правила оформлення тексту, списку використаних джерел і додатків. Зокрема, акцентується увага на необхідності логічної узгодженості між розділами, рівномірності їх обсягу та відсутності змістових повторів.

Окреме місце відведено питанням академічної доброчесності, які є невід'ємною складовою сучасної наукової діяльності. Дотримання етичних норм, уникнення плагіату, коректне цитування джерел та відповідальне використання інформації є обов'язковими умовами підготовки якісної наукової роботи. У посібнику також враховано сучасні виклики, пов'язані з використанням цифрових технологій та інструментів штучного інтелекту в освітньому процесі.

Практична цінність даного посібника полягає у тому, що він не лише окреслює теоретичні засади підготовки кваліфікаційної роботи, а й містить конкретні рекомендації щодо організації дослідницького процесу, планування роботи, аналізу літератури та оформлення результатів. Запропоновані матеріали можуть бути використані студентами як орієнтир на всіх етапах виконання кваліфікаційної роботи, а також викладачами – у процесі керівництва науково-дослідною діяльністю здобувачів освіти.

Структура методичних рекомендацій побудована відповідно до логіки наукового дослідження та включає розділи, присвячені визначенню сутності кваліфікаційної роботи, її видам і особливостям, етапам підготовки, вимогам до структури, змісту та оформлення, а також приклади оформлення окремих елементів наукового тексту.

Таким чином, дані методичні рекомендації спрямовані на формування у студентів системного підходу до написання кваліфікаційних робіт, розвиток їхніх дослідницьких компетентностей та підвищення якості наукових робіт у галузі психології. Студенти, що виконуватимуть наукову кваліфікаційну роботу, спираючись на дані матеріали, зможуть швидко зорієнтуватися у колі проблем, які будуть поставати впродовж організаційної, пошукової та виконавчої діяльності. Проте для більш детального роз'яснення та уточнення теоретичних і методологічних труднощів, які можуть виникнути у процесі роботи, варто звертатися до спеціальних наукових джерел з психології.

1. КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА З ПСИХОЛОГІЇ: ТИПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

1.1. Визначення кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна (дипломна) робота бакалавра і магістра¹ є самостійним теоретико-прикладним науковим дослідженням студента, що виконується відповідно до навчального плану на завершальному етапі навчання за освітньою програмою певного освітнього (освітньо-кваліфікаційного) рівня і передбачає:

- ✓ систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань з психології та застосування їх при вирішенні конкретних наукових, виробничих та інших завдань;
- ✓ розвиток навичок самостійної роботи й оволодіння методикою дослідження та експерименту, пов'язаних з темою роботи.

Якщо навчальний план допускає під час проведення підсумкової атестації *вибір* між складанням екзаменів та захистом кваліфікаційних (дипломних) робіт, то до написання та захисту кваліфікаційних (дипломних) робіт можуть допускатися студенти, які активно та результативно займалися науковою роботою (мають наукові публікації, брали участь у наукових конференціях, перемогали у всеукраїнських конкурсах наукових студентських робіт та олімпіадах).

Бакалаврська кваліфікаційна (дипломна) робота є дослідженням (розробкою) у рамках освітньої програми конкретного проблемного питання або науково-практичного (методичного) завдання з елементами наукового пошуку.

¹ Положення про випуск кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя // Електронний ресурс. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/norm_baza/2022%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84.%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%20%28%D0%B7%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%202023%29.pdf

Магістерська кваліфікаційна (дипломна) робота є самостійним дослідженням (розробкою) наукової проблеми. Вона є видом академічної роботи, що систематизує набуті студентом знання та вміння у сфері психології. Кваліфікаційна (дипломна) робота магістра передбачає проведення наукових досліджень (творчих розробок) з проблем певної галузі психологічної науки. Екзаменаційній комісії обов'язково подаються матеріали, що характеризують наукову (творчу) і практичну цінність виконаної роботи – друківані статті, методичні розробки, творчі роботи тощо.

Вимоги до засобів об'єктивного контролю ступеня досягнення кінцевої мети освітньо-професійної підготовки, зокрема, до кваліфікаційної (дипломної) роботи, визначаються галузевим стандартом вищої освіти «Засоби діагностики якості вищої освіти» для певного освітньо-кваліфікаційного рівня Бакалавр та Магістр спеціальності «Психологія».

Виконання й захист кваліфікаційної (дипломної) роботи дозволяють визначити рівень теоретичної і практичної підготовки студента, перевірити його здатність бути дипломованим фахівцем-психологом у межах певної освітньої програми.

1.2. Мета і завдання написання кваліфікаційної роботи

Головною метою написання кваліфікаційної роботи є оволодіння студентами інтегрованою здатністю розв'язувати складні завдання й проблеми в певній галузі професійної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення дослідницько-пошукових дій на основі засвоєних за весь період навчання загальних, професійних, предметних компетентностей відповідно до вимог стандартів вищої освіти.

Кваліфікаційна робота з психології є одним із видів наукової роботи, що сприяє підвищенню теоретичного та методологічного рівня професійних знань, умінь і навичок студентів. Виконання кваліфікаційної роботи дозволяє оволодіти навичками наукової праці, систематизувати, закріпити, поглибити

та розширити здобуті знання, вміння, навички щодо певного комплексу навчальних дисциплін, продемонструвати уміння самостійно і творчо вирішувати професійні завдання.

Виконуючи кваліфікаційну роботу, студент повинен продемонструвати уміння висувати наукові гіпотези, ставити завдання дослідження, планувати і здійснювати збір матеріалу, обробляти, критично аналізувати, систематизувати, узагальнювати та інтерпретувати інформацію з теми наукового дослідження, логічно обґрунтовувати, формулювати висновки і рекомендації, дотримуючись принципів академічної доброчесності.

Виконання кваліфікаційної роботи передбачає:

- ✓ поглиблення, систематизацію та закріплення отриманих за час навчання компетентностей студента;
- ✓ розвиток здатності обирати й аналізувати наукову чи практичну психологічну проблему, робити висновки й узагальнення, застосовувати знання для вирішення конкретних наукових, виробничих та інших завдань, обґрунтовувати конкретні рекомендації, які можуть мати теоретичний і/або практичний характер;
- ✓ напрацювання й розвиток навичок самостійної роботи й творчого пошуку, в тому числі в умовах, що змінюються;
- ✓ оволодіння методикою наукових досліджень та психологічного експерименту;
- ✓ використання сучасних методів психологічної діагностики, здійснення кількісного і якісного аналізу отриманих результатів;
- ✓ інтерпретація результатів дослідження відповідно до поставлених завдань;
- ✓ визначення рівня підготовленості випускника до майбутньої професійної діяльності, самовдосконалення й продовження навчання для здобуття наступного рівня вищої освіти.

1.3. Кваліфікаційна робота бакалаврського рівня (дипломна робота)

Дипломна робота з психології, яка виконується на IV курсі навчання, є кваліфікаційним навчально-науковим дослідженням студента, яке виконується на завершальному етапі навчання за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр".

Вона може базуватися на матеріалах та творчих продуктах, які були отримані під час роботи над курсовою науковою роботою. Така дипломна робота дає можливість закріпити та розвинути дослідницькі та аналітичні навички, які були вироблені на початкових етапах дослідницької діяльності. Вона має ряд ознак, які піднімають її на вищий організаційний та процесуальний щабель порівняно з курсовою роботою:

- ✓ більший обсяг (від 40 сторінок);
- ✓ вищий рівень складності наукових проблем, які підлягають вивченню;
- ✓ більш диференційовані аналітико-синтетичні операції, які застосовуються до інформаційних масивів та емпіричного матеріалу;
- ✓ глибше осмислення практичної значущості отриманих наукових результатів;
- ✓ більш свідоме ставлення до підбору методичних засобів дослідницької діяльності;
- ✓ більша кількість досліджуваної вибірки під час проведення емпіричного дослідження (від 40 осіб);
- ✓ необхідність більш детального знання наукових літературних джерел, присвячених обраній тематиці.
- ✓ Загалом виконання бакалаврської роботи передбачає започаткування більш досконалої методології здійснення наукової творчості.

З огляду на загальне положення МОН України про дипломну роботу в університеті можна охарактеризувати дипломну роботу з психології з таких позицій:

- ✓ Кваліфікаційна (дипломна) робота передбачає систематизацію, закріплення, розширення теоретичних і практичних знань з психології та застосування їх під час вирішення конкретних наукових, психологічних, освітньо-виховних та методичних завдань;
- ✓ має забезпечувати розвиток навичок самостійної пошукової роботи в галузі фахової діяльності психолога;
- ✓ сприяти оволодінню методикою дослідження та експерименту, пов'язаних з темою роботи;
- ✓ відповідати принципам академічної доброчесності на всіх етапах її виконання.

Виходячи з цих міністерських положень, за своїм основним змістом дипломні роботи можуть бути історичними (базуватися на ретроспективному осмисленні проблем психологічної науки та практики), теоретико-експериментальними або методичними. Зазвичай дипломні роботи студентів є теоретико-експериментальними, оскільки містять як теоретико-методологічний аналіз проблеми, так і емпіричне дослідження.

Обов'язковим є виконання загальної вимоги щодо змісту дипломної роботи – витримування органічного співвідношення теоретичної та практичної частин, які разом мають скласти цілісну структуру науково-пізнавального процесу. Таке співвідношення повинно становити не менш, ніж 50/50 обсягу роботи або 40/60 між теоретичною та емпіричною частинами відповідно.

Дипломні роботи з психології мають виконуватися на IV курсі в межах базових дисциплін психологічного циклу фахової підготовки (освітньо-кваліфікаційний рівень "бакалавр").

Теми дипломних бакалаврських робіт з психології та їх керівники визначаються кафедрою загальної та практичної психології й доводяться до відома студентів на початку IV року навчання (на освітньо-кваліфікаційному рівні "бакалавр"). Студенту IV курсу надається право запропонувати свою

власну тему за умови її обґрунтування. В нормативних документах МОН України передбачається вірогідність зміни або уточнення теми дипломної роботи за наявною об'єктивною аргументацією, яка подається на кафедру загальної та практичної психології. Далі ці зміни мають бути затвердженими розпорядженням декана (або ректора університету) не пізніше ніж за два місяці до початку державної атестації.

Дипломна робота бакалаврського рівня є однією з форм державної атестації і тому її захист проводиться на державному екзамені з психології в присутності членів Екзаменаційної комісії.

Під час захисту кваліфікаційної (дипломної) роботи випускник повинен продемонструвати ступінь сформованості вмінь та навичок щодо глибокого осмислення вивченої проблематики, комплексного використання дослідницьких методів та методик, ведення самостійного наукового пошуку, системного вивчення його результатів У цілому виконання студентами IV курсу кваліфікаційного (дипломного) наукового дослідження ставить перед ними вимогу щодо вдосконалення методології творчого процесу.

1.4. Кваліфікаційна робота магістерського рівня (магістерська робота)

Магістерська робота з психології є кваліфікаційним науково-практичним дослідженням, що виконується на завершальному етапі навчання студентів за освітньо-професійною програмою підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр".

Виходячи з положення про магістерську роботу, яке затверджено в МОН України, вона як і дипломна робота, має відповідати вимозі щодо витримування органічного співвідношення теоретичної та практичної частин, які разом мають скласти цілісну структуру науково-пізнавального процесу.

Крім того, вона, згідно з офіційними нормативними документами, повинна містити науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні

результати, наукові положення і свідчити про спроможність студента самостійно проводити наукові дослідження в обраній галузі знань.

Узагальнені в магістерській роботі результати досліджень, проведених автором, повинні задовольняти такі вимоги:

- ✓ відповідати сучасному стану психологічної науки та перспективам її розвитку;
- ✓ містити науково обґрунтовані теоретичні або експериментальні результати;
- ✓ аргументовано вирішувати конкретну науково-практичну чи професійну проблему.

Отже, кваліфікаційна (магістерська) робота відрізняється від всіх інших розглянутих типів студентських робіт найвищим рівнем складності та відповідальності. Тут передбачається отримання творчих здобутків найбільш високого рівня, які мають базуватися на застосуванні найглибших аналітичних підходів, знань, найдосконаліших навичок дослідницької діяльності.

Під час виконання магістерської роботи важливим фактором успішного кінцевого результату є зміст та характер виробленого на попередніх етапах студентської науково-дослідної діяльності досвід. Суттєва роль тут також відводиться належному рівню знань, які можна отримати під час навчання в магістратурі.

Слід звернути особливу увагу на нормативну вимогу, згідно з якою результати досліджень, виконані на рівні магістерської роботи, повинні бути апробованими у вигляді *публікацій* у періодичних виданнях та наукових збірниках, *доповідей* на наукових або науково-практичних конференціях тощо. Це є ще одним свідченням найвищого щаблю магістерської роботи в ієрархії студентських наукових робіт.

Звертаючись до *класифікації робіт* магістерського рівня, слід зауважити, що вони, як і дипломні, можуть бути:

- ✓ історичними,

- ✓ теоретико-експериментальними
- ✓ методичними.

Згідно з нормативними положеннями, можна виділити визначальний орієнтир магістерських робіт: цілісна єдність загально-наукової та професійної підготовки майбутнього фахівця.

Теми магістерських робіт з психології та їх керівники визначаються кафедрами психології й доводяться до відома студентів на початку навчання в магістратурі (на освітньо-кваліфікаційному рівні "магістр"). Магістранту надається також можливість запропонувати свою власну тему за умови її обґрунтування. В нормативних документах МОН України передбачається можливість зміни або уточнення теми магістерської роботи.

1.5. Академічна доброчесність під час написання кваліфікаційної роботи: плагіат та застосування штучного інтелекту

Академічна доброчесність – це сукупність цінностей, принципів і заснованих на них правил, якими мають керуватися суб'єкти академічної діяльності під час провадження такої діяльності².

Академічна доброчесність у кваліфікаційній роботі стосується насамперед плагіату – повного запозичення праць інших авторів або їх фрагментів, що є абсолютно неприпустимим у будь-яких наукових роботах. Проте це також стосується використання ідей інших авторів без посилання на першоджерело. У разі, коли ви використовуєте ідею іншого автора, не переписуючи повністю його текст, на нього теж обов'язково варто послатися. Сучасні технології дозволяють перевірити наукові роботи студентів на наявність у них плагіату, визначивши рівень оригінальності кожної роботи, тому не варто здійснювати повне запозичення частин праці чи повних робіт

² Закон України «Про академічну доброчесність», №10392. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ji10516a?an=2>

інших дослідників, а також використовувати їхні ідеї без посилання на першоджерело [8].

Ще один момент, що стосується академічної доброчесності у процесі написання кваліфікаційної роботи в сучасному технологічному суспільстві, – це застосування здобувачем технологій **генеративного штучного інтелекту (ШІ)**. Це сучасна технологія, що генерує тексти на основі обробки всієї доступної інформації щодо певної теми в мережі Internet. Тексти, згенеровані ШІ, не містять формальних ознак запозичень, оскільки мають високий відсоток унікальності, проте порушують принципи академічної доброчесності.

В законі про академічну доброчесність зазначається, що «академічним плагіатом також є оприлюднення як результатів власної академічної діяльності текстів та/або результатів, сформованих (згенерованих) комп'ютерною програмою в автоматичному режимі, якщо цей факт не зазначено в академічному творі чи супровідних матеріалах до нього»³. Отже, застосування штучного інтелекту і прагнення видати ці результати за власні роботи також є проявом академічного плагіату та має наслідки у вигляді санкцій аж до відрахування студента з університету.

Як оцінювати роботи, створені ШІ, а не студентом? На сьогодні поки що не визначені чіткі процедури та технології перевірки тексту на предмет створення штучним інтелектом. Проте використання здобувачем не самостійних напрацювань, а робіт, згенерованих ШІ може негативно вплинути на подальше становлення такого фахівця. З іншого боку, технології генеративного ШІ є недосконалими і довіряти їм повністю неможливо.

Так, ШІ зазвичай не шукає літературу замість здобувача, оскільки не є пошуковою системою, а генерує «вигаданих» авторів та їхні праці. Таким чином список літератури може бути сфальсифікованим у разі зверненні

³ Там же

студента до ШІ під час написання роботи, що є грубим порушенням принципу академічної доброчесності.

Крім цього, коли інформації про певне явище в мережі недостатньо, або вона суперечлива, відбувається так зване «галюцинування» ШІ, тобто створення неправдивої інформації. Так само ШІ на сьогодні переважно не здатен здійснити точні підрахунки та обробку результатів за допомогою математичної статистики тощо. Натомість він генерує фальшиві дані, які можуть спотворити або викривити реальні вірогідні результати наукового дослідження. Таким чином, не можна довіряти результатам, отриманим за допомогою ШІ через те, що вони часто бувають некоректними, містять неправдиву інформацію або є занадто узагальнені та не відповідають дійсності.

Проте деякі інші завдання, такі, як перевірка орфографічних, стилістичних та пунктуаційних помилок у роботі, генерування ідей, пошук шляхів покращення тексту та ін. ШІ може виконати на досить високому рівні.

Ще один прояв академічної недоброчесності при виконанні кваліфікаційних робіт, наукових статей та ін. – це несамостійне виконання завдання, що «...може здійснюватися у формі списування, виконання завдання іншою особою, в іншій формі, визначеній законодавством, закладом освіти, науковою установою»⁴. Тому кваліфікаційна робота як наукове дослідження студента відповідно до вимог академічної доброчесності має бути виконана самостійно на всіх етапах її здійснення. У процесі написання роботи автор має свідомо поставитися до власного дослідження, виконувати його самостійно, керуючись принципами академічної доброчесності.

⁴ Там же.

1.6. Апробація дослідження: конференції та публікації з теми кваліфікаційної роботи

Апробація результатів роботи та наявність публікацій, що є підтвердженням даної апробації результатів наукового дослідження, є обов'язковою умовою допуску до захисту кваліфікаційної роботи⁵. Під час апробації здійснюються доповіді та публікації з теми кваліфікаційного дослідження, де автори представляють його результати. Це може відбуватись на наукових та науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах. Можлива участь студентів у майстер-класах, в онлайн-проектах чи тренінгах, за умови, що ця участь стосується саме представлення результатів кваліфікаційної роботи (наприклад, апробація розвивальної програми чи тренінгу тощо).

Публікації – це письмові, опубліковані у відкритих джерелах (це важливо) ідеї або теоретичні чи практичні результати кваліфікаційної роботи (теоретичного, емпіричного чи прикладного дослідження). Назва публікації зазвичай не повторює тему повністю (хоч це і не заборонено), але має схожу чи близьку назву, стосується певних аспектів цієї теми тощо. Темою публікації, наприклад, може бути назва розділу, близька тема або один із досліджуваних аспектів проблеми і т.ін.

Результати щодо апробації кваліфікаційного дослідження та публікацій наводяться у вступі у підрозділі «*Апробація результатів дослідження*», де зазначається на яких наукових заходах доповідалися результати дослідження, а також наводиться перелік *публікацій* із зазначенням повної інформації про всі реквізити публікації (автор (прізвище, ініціали), назва статті / тез, назва

⁵ Положення про випуск кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя // Електронний ресурс. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/norm_baza/2022%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84.%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%20%28%D0%B7%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%202023%29.pdf

збірника / журналу, випуск, номер, том, номери сторінок, лінк на публікацію у відкритих джерелах тощо). Приклад оформлення апробації результатів дослідження у вступі кваліфікаційної роботи наведено в *Додатку 5*.

До публікацій здобувача можуть належати:

Статті – теоретичне, емпіричне чи прикладне наукове дослідження, що стосується теми магістерської роботи обсягом від 5 сторінок. Наукова стаття зазвичай має фіксовану структуру і складається з таких компонентів:

Вступ (Постановка проблеми), де зазначається актуальність обраної теми, її гострота та необхідність дослідження для сучасної науки. Зазначаються основні дослідники, які вже вивчали цю проблему, а також виділяються сфери, аспекти цієї проблеми, які не були досліджені або були досліджені недостатньо.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Тут аналізують основні дослідження науковців-попередників та їхні результати у вивченні певної психологічної проблематики. Обов'язково необхідно назвати прізвища дослідників та охарактеризувати їхні результати, надавши посилання на джерела цих досліджень.

Мета статті – це формулювання загальних цілей / завдань конкретно цього викладу, який має бути максимально чітким. Це може бути теоретичний аналіз певної психологічної проблеми, висвітлення підходів до неї у різних напрямках психології або в окремому напрямку, ознайомлення з результатами емпіричного дослідження, аналіз та порівняння цих результатів з результатами інших досліджень тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження – це послідовний дискурс, де викладаються теоретичні та / або практичні результати дослідження, наводяться ідеї та концепції різних авторів, пропонуються власні розробки, подається необхідна наочність (таблиці, схеми, рисунки, діаграми, ілюстрації тощо). За потреби наводяться результати математичної або статистичної обробки отриманих даних. Аналізуються ці результати та коментуються їх основні протиріччя.

Висновки. Підсумки, до яких дійшов автор на основі всього викладеного, ідеї, до яких призвів попередньо проведений аналіз. Важливо, щоб висновки не переказували зміст усього вищесказаного, а становили конкретні ідеї, до яких призвів увесь виклад і дослідження.

Перспективи подальших досліджень (необов'язковий компонент) – це одне-два речення про те, які ще аспекти цієї проблеми можна дослідити в подальшому у наступних дослідженнях.

Приклади написання та оформлення наукової статті з психології можна знайти на сайті університету в розділі «Студентська наукова робота» - «Вісник студентського наукового товариства». Один із прикладів оформлення наукової статті наведено в *Додатку 9*.

Важливо, щоб за технічними вимогами стаття **відповідала вимогам збірника** / журналу, що публікує ці результати, тому магістрантам варто одразу планувати, де публікувати статтю, та орієнтуватись на вимоги видання.

В НДУ публікація студентських наукових статей здійснюється у збірнику: *Вісник студентського наукового товариства*: збірник наукових праць здобувачів I-III рівнів вищої освіти / за заг. ред. О. В. Лісовця. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя. URL: <https://www.ndu.edu.ua/index.php/ua/studentska-naukova-robota/visnik-naukovogo-tovaristva>

Випуски збірника виходять двічі на рік, до кожної статті вимагається індекс УДК (універсальна десяткова класифікація), що допомагає ідентифікувати тематику статей для більш зручного пошуку.

Індекс УДК студенти та працівники НДУ можуть замовити на сайті бібліотеки НДУ за покликанням: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSefc_BAjl1mUksuAMr3iTYCxBefVeId6cUyviGu-5NLrwsQ/viewform

Публікація у «Віснику студентського наукового товариства» для студентів НДУ є безкоштовною.

Тези доповідей та матеріали конференцій. Тези доповідей становлять наукову міні-статтю чи есе, де автор викладає свої ідеї, теоретичні та практичні результати у скороченому вигляді: це зазвичай від 3-х до 6-7 сторінок за обсягом. Тези доповідей зазвичай подаються в оргкомітет наукової чи науково-практичної конференції, де автор може як виступати публічно, так і бути в ролі слухача. Тези доповіді та матеріали конференцій зазвичай не мають таких жорстких вимог до структури, як наукова стаття, проте мають відповідати вимогам логічності, послідовності, грамотності. Зазвичай їх структура відповідає структурі статті, самі компоненти (вступ, мета, аналіз досліджень і публікацій та ін.) можуть і мають бути присутні в тексті, проте можуть не виділятися окремими підзаголовками. Свої наукові ідеї автор має підкріпити поглядами інших науковців, називаючи їх та посилаючись на їхні праці. Тези доповіді, як і стаття, можуть також містити емпіричний матеріал, практичні приклади, ілюстративні та наочні дані, такі як таблиці, рисунки, графіки, діаграми, ілюстрації тощо.

Для здобуття досвіду публічних виступів радимо студентам виступати на конференціях, представляючи результати своїх досліджень для наукової спільноти. Це сприяє обміну ідеями, дискусіям, дає можливість отримати зворотний зв'язок щодо своєї роботи від науковців з ширшим досвідом, а також сприяє формуванню професійної спільноти, наукових зв'язків магістранта та подальших перспектив дослідження.

За результатами конференцій найчастіше публікується збірник матеріалів (тез доповіді) в електронному та / або паперовому вигляді. Збірник та всі реквізити до нього (назва, видання, лінк та ін.) радимо зберігати, а перелік власних публікацій та конференцій оформити списком для зручності звітування, наприклад, під час практики або при оформленні фінального варіанту магістерської роботи. Більшість конференцій надають сертифікат, який ми радимо отримати, щоб можна було так само додати результати апробації дослідження до потрфолю студента на сайті університету тощо.

Де знайти конференції для участі? На кафедрі загальної та практичної психології НДУ ім. М.Гоголя відбувається щорічна науково-практична конференція, де можуть взяти участь як науковці з досвідом, так і здобувачі освіти всіх рівнів. За бажанням здобувач може взяти участь у будь-якій науковій чи науково-практичній конференції з психології та суміжних дисциплін, що відбувається в Україні та за кордоном. Інформація про такі конференції зазвичай публікується на офіційних сайтах навчальних закладів, на професійних сторінках у соцмережах тощо.

Приклади оформлення тез доповідей / матеріалів конференції можна знайти на сайті університету в розділі про конференції кафедри загальної та практичної психології.

Один із прикладів оформлення тез доповіді / матеріалів конференції розміщено в *Додатку 10*.

2. ЕТАПИ НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ПСИХОЛОГІЇ

2.1. Етапи організації та проведення наукового психологічного дослідження

Робота над кваліфікаційною роботою відбувається відповідно до таких **етапів наукового дослідження:**

1. Вибір теми і формулювання дослідницького завдання: *підготовчий етап*.
2. Пошук джерел та літератури, опрацювання матеріалів: *інформаційний*.
3. Встановлення фактів, їхня верифікація: *етап реконструкції*.
4. Інтерпретація фактів, встановлення зв'язків і залежностей між подіями та явищами: *аналітичний етап*.
5. Написання тексту роботи: *наративний етап*.

Наведені етапи передбачають вивчення стану проблеми, планування дослідження, опис та представлення результатів.

Відповідно до вказаних етапів наукового дослідження, **виконання кваліфікаційної роботи** здійснюється у такій послідовності:

- Вибір теми кваліфікаційної роботи.
- Визначення об'єкта та предмета дослідження.
- Написання вступу.
- Теоретичний аналіз літератури.
- Підготовка до дослідження та його проведення.
- Оформлення кваліфікаційної роботи: компоновка підготовлених текстів у розділи, підрозділи та параграфи, написання висновків, написання та коректування кінцевого варіанту вступу.
- Коректування списку літератури, додатків.
- Оформлення титульної сторінки.

2.2. Вибір теми дослідження

Теми робіт студенти обирають зі запропонованого кафедрою переліку, але можуть і самостійно пропонувати чи обирати теми (за умови обов'язкової консультації з керівником). Зміна теми після її затвердження допускається лише за умови написання заяви на ім'я ректора.

Обираючи тему майбутньої наукової роботи, варто враховувати, що вона повинна бути достатньо актуальною та конкретною, щоб мати можливість розглянути її у межах обсягу кваліфікаційної роботи. Водночас тема повинна бути достатньо важливою, вартою уваги дослідника і, крім того, бути цікавою самому студенту. Для правильного вибору теми студент консультиється з науковим керівником, який допоможе її сформулювати (у випадку її самостійного вибору), поставити цілі та завдання кваліфікаційної роботи, дасть поради щодо методики її виконання, але пам'ятайте, що самостійність виконання та академічна доброчесність – головні вимоги до кваліфікаційної роботи.

Що потрібно насамперед *враховувати при виборі теми* кваліфікаційної роботи?

✓ Інтереси та вподобання студента.

✓ Рівень складності досліджуваної проблеми та реальний рівень знань, умінь і навичок студента на даному етапі навчання. Надто складні теми, теми, що не відповідають рівню фахової підготовки здобувача освіти, не сприятимуть його самореалізації як науковця.

✓ Можливості щодо проведення емпіричного психодіагностичного дослідження з обраної теми з вибіркою не менше 40 осіб. Для дипломних робіт вибірка може становити близько 40 осіб, для магістерських – 50 і більше. Обираючи тему без урахування того, як і з ким буде проведено дослідження, студент може зіштовхнутися з труднощами в процесі його організації та проведення.

✓ Актуальність теми, її наукову новизну та практичне значення. Звичайно студентська кваліфікаційна робота з психології не передбачає великих наукових відкриттів, проте має бути актуальною та містити елементи теоретичної та практичної значущості.

✓ Важливо також, щоб кваліфікаційна робота була написана у науковому стилі з посиланнями на праці першоджерел, монографій, статей вітчизняних та зарубіжних психологів щодо досліджуваної проблеми. Без посилань на дослідників, науковців, психологів, що вже вивчали цю проблему, дослідження не може вважатись науковим. Тому при виборі теми важливо враховувати наявність попередніх досліджень з обраної проблеми та її висвітлення у наукових джерелах.

Проаналізуємо більш детально всі етапи виконання кваліфікаційної роботи з психології.

На підготовчому етапі здійснюється вибір теми наукового дослідження. Цей вибір варто робити разом із науковим керівником, враховуючи рівень зацікавленості студента певним тематичним напрямком, а також сприятливість реальних умов щодо виконання дослідницьких завдань та проведення емпіричного дослідження. Тут також ураховуються особисті попередні напрацювання студента в певній сфері наукового пізнання, наявність у нього наукових публікацій тощо.

Згідно з положенням про кваліфікаційну роботу⁶, після вибору теми студент спільно з науковим керівником має здійснити формування завдання і календарного графіка виконання роботи. Цей документ буде представлений разом з паперовою кваліфікаційною роботою на її захисті. У ньому міститься

⁶ Положення про випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя // Електронний ресурс. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/norm_baza/2022%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84.%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%20%28%D0%B7%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%202023%29.pdf

основна інформація щодо кваліфікаційної роботи та календарний план виконання всіх етапів роботи. Приклад оформлення завдання на кваліфікаційну роботу та орієнтовний календарний план запропоновано в *Додатку 11* даного посібника.

2.3. Обґрунтування актуальності теми, постановка мети, завдань, об'єкту, предмету, гіпотези дослідження

Після визначення теми необхідно провести роботу щодо її осмислення та *обґрунтування актуальності*. Тут передбачається попередня робота з відповідними інформаційними джерелами (підручниками, монографіями, періодичними фаховими виданнями, ресурсами мережі Internet тощо). Під час роботи над теоретичною частиною аналізу підлягають наукові праці, які орієнтовані на вирішення обраної проблематики. Метою такої роботи є визначення рівня розробленості напрямку, який цікавить дослідника. Тут необхідно визначити ті аспекти, які не достатньо розроблені або вивчені. Саме вони є джерелом щодо активізації подальшої дослідницької роботи.

У результаті такої початкової роботи виникають **гіпотези**, які є науковими припущеннями, що потребують емпіричної перевірки. Вони спонукають до побудови плану наукового дослідження, який передбачає визначення його **мети, об'єкту, предмету та завдань**. При цьому слід враховувати, що між цими елементами плану та темою обов'язково має бути логічна узгодженість. Звичайно ж і результати, отримані в ході дослідження, мають перебувати в логічному зв'язку з виділеними складовими.

Об'єкт наукового дослідження – психічна реальність як така: процес або явище, що підлягають вивченню; психіка взагалі і характеристики людини зокрема; природне і соціальне буття людини в їх єдності [5].

Предмет наукового дослідження міститься в межах об'єкта. Це конкретизована частина реальності, яка буде вивчатися дослідником.

Таким чином, "об'єктом виступає те, що досліджується, а предметом – те, що в цьому об'єкті має наукове пояснення, тобто як категорії наукового процесу вони співвідносяться між собою як загальне і часткове, предмет вивчає тему дослідження" [9].

Завдання наукового дослідження визначаються відповідно до його мети. Вони мають стосуватися теоретичного, методичного та практичного аспектів дослідницької роботи. Приклад написання та оформлення мети, завдань, об'єкту, предмету дослідження у вступі запропоновано в *Додатку 5*.

Важливо спланувати *календарний графік* виконання дослідницьких завдань. Допомога тут може надаватися з боку наукового керівника. Його поради є необхідними і при розробці всіх інших пунктів планування. Крім того, науковий керівник може здійснювати контроль над ходом роботи, проводити консультації, рекомендувати літературу. На заключному етапі дослідницької роботи він дає детальний відгук (у випадках виконання дипломної та магістерської робіт) щодо кваліфікаційної роботи студента. Приклад календарного графіка виконання кваліфікаційного дослідження розміщено в *Додатку 11*.

Кафедра, яка відіграє роль остаточної контрольної та експертної інстанції, має право визначати терміни попереднього та остаточного захисту студентами (магістрантами) дипломних та магістерських робіт. Через колегіальне рішення провідних фахівців, що формується на державній підсумковій атестації з психології, визначається оцінка результатів конкретних студентських наукових робіт. До уваги тут беруться як зміст відзиву наукового керівника, так і рецензії. У випадку захисту дипломних робіт (на бакалаврському рівні) вимагається одна рецензія від кваліфікованого фахівця, а у випадку захисту магістерської роботи – дві (зовнішня та внутрішня). Зовнішня рецензія надається науковцем, фахівцем у даній галузі (психологія або суміжні спеціальності, які можуть стосуватися теми кваліфікаційної роботи) – доктором філософії з психології (PhD), кандидатом

або доктором психологічних наук, що представляє інший заклад, крім Ніжинського державного університету. Студент (магістрант) повинен урахувати це при плануванні своєї наукової пошукової та аналітичної діяльності. Внутрішня рецензія відповідно надається фахівцем з психології (або суміжних наук, якщо це відповідає темі дослідження), що є представником Ніжинського державного університету випускової кафедри. Приклад оформлення тексту рецензії на кваліфікаційну роботу наведено в *Додатку 12*.

2.4. Етап роботи над змістом теоретичної та емпіричної частин наукового дослідження

Цей етап студент повинен розпочати з ретельного ознайомлення з основними інформаційними джерелами, керуючись формулюванням обраної наукової теми. Тут передбачається робота з бібліотечними картотеками, довідниками, словниками, ресурсами мережі Internet і т.ін.

Продуктом такої діяльності мають стати власні робочі картотеки та тезауруси. В подальшому вони будуть виконувати роль основних координат пошуку необхідних літературних джерел, які мають бути ретельно опрацьованими. Ці матеріали потрібно спершу подати до розгляду науковому керівнику. А вже потім, після відповідного узгодження та коригування, приступати до пошуків джерел основної теоретичної, методологічної та методичної інформації.

Знайшовши відповідну літературу, студент повинен її уважно вивчити та законспектувати. У конспекті мають бути відображені основні думки та погляди авторів, власні теоретичні узагальнення у вигляді коротких висновків, думки та ідеї. На заключному етапі такої роботи слід переглянути всю сукупність зібраного матеріалу, ретельно проаналізувати його з метою вироблення цілісного уявлення щодо предмету вивчення та сформулювати попередній план роботи, який надалі може лягти в основу змісту

кваліфікаційної роботи. Цей зміст повинен бути розміщеним на третій сторінці друкованої праці і має таку основну структуру:

ЗМІСТ

Вступ.

- I. Розділ 1. (Теоретична частина).
- II. Розділ 2. (Прикладна частина, опис методики дослідження або Експериментальна частина).
- III. Розділ 3. (Емпіричний розділ або Формуючий експеримент).
- IV. Висновки.
- V. Перелік використаної літератури.
- VI. Додатки.

На етапі роботи над змістом слід деталізувати другий пункт змісту наукової праці, здійснивши його диференціацію на певні підрозділи. У такий спосіб будуть визначені окремі напрямки вивчення теоретичного матеріалу. Структура змісту після його побудови повинна бути поданою до розгляду науковим керівником.

Після погодження з керівником зміст стає базовим орієнтиром щодо подальшого оформлення наукової роботи. Всі розділи, які вказані в змісті, повинні бути відображеними в рукописі й наповнені відповідним матеріалом. При його створенні варто дотримуватися всіх вимог сучасної граматики та нормативних документів, які окреслюють правила оформлення текстів студентських наукових робіт (див. розділи 2 та 3 даного посібника).

У разі потреби перед вступною частиною наводиться **перелік умовних позначень**, термінів, скорочень, символів, які мають місце в тексті всієї роботи. Тут слід дотримуватися певних правил. Цей перелік слід подавати в двох колонках: у лівій колонці розміщують визначення, скорочення тощо; в правій – їх детальну розшифровку. Приклад оформлення переліку умовних позначень і скорочень наведено в *Додатку 4*.

У вступі формулюються основні положення, які визначають увесь хід подальшої роботи. Завдання вступної частини – зорієнтувати читача у тематиці праці, представити тему роботи, дослідницьке завдання, пояснити, чим важливе та цікаве звернення до даної теми, розкрити ширший історичний, суспільний та інтелектуальний контекст досліджуваного явища. Тут, зазвичай, визначають *актуальність обраної теми* та обґрунтовують її, відображають сучасний стан наукової проблеми та його оцінку. Для цього вказуються прізвища українських та зарубіжних психологів, науковців, які займалися досліджуваною проблематикою, а також загальні результати їхніх досліджень. Короткий аналіз стану розробки проблеми має на меті показати, що досліджувана проблематика вже вивчалася у психології раніше, проте є прогалини в дослідженнях або існують важливі аспекти зазначеної проблеми, які були вивчені поки що недостатньо. Цей момент варто написати окремим реченням чи абзацом, щоб обґрунтувати вибір зазначеної теми наукового дослідження.

Варто вказати на зв'язок даного дослідження з існуючими науковими програмами, планами (якщо він є).

Після цього зазначають *мету, об'єкт, предмет, гіпотезу та завдання наукового дослідження*. Далі вказується *теоретичне та практичне значення* отриманих результатів, застосовані *методи* та процедури дослідження, які зазвичай поділяють на теоретичні, емпіричні та статистичні.

Можна також зазначити інформацію про *вибірку* емпіричного дослідження (загальна характеристика, кількість досліджуваних, їхній вік), *теоретичне та практичне значення* роботи.

Важливою також є інформація про *апробацію результатів дослідження*. В підпункті про апробацію вказують перелік усеукраїнських, міжнародних, університетських та ін. наукових конференцій, науково-практичних семінарів, майстер-класів і подібних заходів, де були представлені результати даного наукового дослідження, а також наявні публікації з теми кваліфікаційної

роботи з детальною інформацією про видання, кількість сторінок тощо. Ця інформація має бути підтверджена наявністю URL-покликання на електронний збірник чи посилання на паперовий варіант публікації та відповідними сертифікатами участі в конференціях або наявністю прізвища здобувача у програмі відповідного наукового заходу.

Структура роботи також зазначається у вступі. Це інформація про кількість структурних компонентів кваліфікаційної роботи, загальну кількість сторінок, кількість використаних джерел, таблиць, рисунків, додатків тощо.

Орієнтовний приклад оформлення вступу кваліфікаційної роботи з усіма зазначеними підпунктами наведено в *Додатку 5*.

Обсяг вступу. Загальний об'єм вступної частини не повинен перевищувати 3-4 сторінки.

Загалом вступ повинен представити науковому співтовариству головну думку праці й ті положення, які автор збирається обґрунтувати та захистити в основній частині роботи.

Теоретична та експериментальна частини умовно позначаються як основна частина наукової роботи, хоча в змісті це словосполучення не друкується. В її окремих розділах здійснюють виклад змісту теми дослідження.

Теоретична частина починається з літературного аналітичного огляду, який, як правило, є першим розділом у тексті наукової роботи, присвячується огляду літератури. Цей етап роботи передбачає пошук необхідної літератури у бібліотеках і в мережі Internet та її опрацювання. Студент при цьому повинен показати вміння працювати з літературою, гарний рівень засвоєння вивченого матеріалу, наявність власної думки при оцінці отриманої інформації.

У кожному теоретичному параграфі повинні бути обов'язково наведені теорії, погляди, думки, емпіричні факти дослідників, які раніше працювали над вирішенням відповідних наукових проблем та завдань. Їх слід викладати для підтвердження певних тез у визначеній логічній послідовності. Для цього

наводяться посилання на наукові джерела, психологічні праці, де висвітлені ті чи інші ідеї різних авторів із зазначенням номера сторінки (якщо відомо). *Важливо!* Без посилань на наукові джерела дослідження не може вважатись науковим.

До кожного смислового блоку студент повинен формулювати доречні узагальнення та коментарі, висловлюючи і власні думки та міркування, аналізувати ідеї, зіставляти їх, наводити власний погляд щодо досліджуваного явища. Загалом кожний розділ повинен мати довершений вигляд і закінчуватися *висновками до розділу*, де відображаються основні ідеї автора, які він хотів висвітлити в цьому розділі.

Обсяг теоретичної частини дослідження – це приблизно $\frac{1}{3}$ частина всієї магістерської роботи і не більше $\frac{1}{2}$, оскільки емпіричне дослідження не повинно займати менше обсягу за теоретичне.

У розділах, які відображають результати власних **емпіричних досліджень** студента, потрібно подавати результати застосування методів (експерименту, наукового спостереження, анкет тощо) та методик дослідження (тестів, опитувальників, проєктивних методик тощо).

Як правило, емпірична частина складає другий або третій розділ рукопису кваліфікаційної роботи. Він має містити як мінімум два підрозділи (параграфи).

У першому підрозділі робиться обґрунтування емпіричного дослідження, пояснюється вибір методів та методик, надається методологічне пояснення обраних емпіричних процедур, описуються етапи та методи емпіричного дослідження. У наступних параграфах висвітлюються результати емпіричних досліджень як окремо за кожним методом, так і узагальнено, коли результати всіх методів співвідносяться між собою для створення загального висновку. Для підтвердження достовірності результатів емпіричного дослідження їх необхідно обробити за допомогою відповідних математично-статистичних процедур та методів. І у кваліфікаційній роботі це має бути не

лише первинний підрахунок у вигляді відсотків чи описові статистики, а й застосування відповідних статистичних коефіцієнтів і математично-статистичних методів, що допоможуть довести висунуту на початку дослідження гіпотезу.

Для наповнення змісту емпіричної частини кваліфікаційної роботи необхідно попередньо провести обстеження певної вибірки згідно з наміченим планом з метою отримання емпіричного матеріалу. Розглянемо детальніше особливості проведення емпіричного дослідження.

2.5. Проведення емпіричного дослідження

Для проведення емпіричного дослідження необхідно:

✓ Обрати валідні та надійні дослідницькі методи. Відомо, що не всі методи підходять для вивчення тих чи інших психологічних явищ. *Наприклад*, для дослідження інтелекту чи пам'яті не підходить метод спостереження, проте більш валідним буде метод тестів. Для вивчення суб'єктивних ставлень потрібно застосувати методи, які допоможуть їх виявити – наприклад, опитування: бесіда, інтерв'ю тощо. Тести й опитувальники мають бути стандартизованими та валідизованими (експериментально перевірені на вибірці понад 100 осіб із застосуванням відповідних статистичних процедур).

✓ *Важливо!* Не можна перекладати тексти стандартизованих методик / тестів / опитувальників з іншої мови без проведення повторної стандартизації. А також студент **не може розробляти власні тести** чи опитувальники без процедури відповідної стандартизації та валідизації, що вимагає не лише перевірки цих процедур на великих досліджуваних вибірках (понад 100 осіб), а й математично-статистичну обробку для визначення всіх видів валідності та надійності методики за допомогою ряду статистичних методів і коефіцієнтів.

✓ Сформувати вибірку дослідження. Вибірка формується відповідно до обраної теми. Якщо тема дуже вузька і специфічна, а методи дуже складні та громіздкі, то допускається менша кількість досліджуваних. Крім цього, кількість

досліджуваних може залежати від складності проблеми, віку та специфіки вибірки.

Наприклад, досліджувані таких категорій, як переможці спортивних змагань, обдаровані діти, особи, хворі на певні рідкісні захворювання, довгожителі і т.ін. апріорі не можуть бути у великій кількості. Тому, за наявності вказаної специфіки досліджуваної проблеми та ступеня складності методів, кількість досліджуваних обговорюється з науковим керівником.

✓ Стандартна кількість досліджуваних: *для дипломної роботи – близько 40 осіб. Для магістерської – від 50 і більше осіб.* Щоб здійснити статистичну обробку результатів емпіричного дослідження та отримати більш достовірні результати, **ідеальна кількість** досліджуваних – близько 100 осіб.

2.6. Етичні проблеми під час проведення емпіричного дослідження

Плануючи та проводячи дослідження, пам'ятайте про **етичні вимоги**.

✓ Респонденти мають дати дозвіл на це дослідження – інформовану згоду, тобто воно має бути добровільним. Винятком може бути приховане спостереження, природний експеримент та інші методи, що не передбачають згоди досліджуваних, але повинні мати чітке обґрунтування. Досліджувані мають право знати мету дослідження, зміст виконуваних завдань, можливі ризики, а також право відмовитися від участі у будь-який момент.

✓ *Принцип конфіденційності* є ключовим моментом під час проведення дослідження, а також це стосується оприлюднення результатів, наприклад, у публікаціях, на захисті тощо. Це означає, що жодна персональна інформація не має бути висвітлена дослідником без згоди досліджуваного. Для оприлюднення кейсів психологічної допомоги, життєвих ситуацій досліджуваних та ін., варто взяти дозвіл у досліджуваного або змінити деталі для уникнення можливої ідентифікації досліджуваного на основі оприлюднених психологом даних.

✓ Ваше дослідження не повинно шкодити взаєминам та психологічному комфорту досліджуваних, наносити їм моральну, психологічну чи іншу шкоду.

✓ Імена та прізвища досліджуваних шифруються (наприклад, Олена Л., О.Л. тощо).

✓ У бланках емпіричного дослідження або в електронних формах (у випадку проведення емпіричного дослідження за допомогою мережі Internet) рекомендується додати пункт «Даю згоду на обробку персональних даних» для уникнення етичних непорозумінь у подальшому, а також для можливості публікувати результати дослідження в деяких виданнях, де вимагається захист персональних даних та підпис інформованої згоди досліджуваними.

✓ У разі проведення досліджень з дітьми (молодше 14 років) рекомендується взяти дозвіл на це у їхніх батьків.

✓ Досліджуваних слід забезпечити стандартними бланками для відповідей (паперовими чи електронними) або іншими необхідними матеріалами. Подбавши про це наперед, ви заощадите час проведення дослідження, зробите свою роботу охайнішою і швидше здійсните підрахунки.

2.8. Аналіз та інтерпретація результатів. Формулювання висновків (аналітичний етап)

При обробці результатів психологічного дослідження науковець шукає закономірності, аналізує отриману інформацію, здійснює класифікацію виокремлених фактів за явищ за типами, рівнями, класами та ін.

Основні результати емпіричних досліджень наводяться в емпіричній частині роботи, а також здійснюється їх обговорення. Тут потрібно реалізувати завдання дослідження й підтвердити чи спростувати гіпотезу. На цьому етапі створюється власне наукове знання, що передбачає опис, аналіз, пошук зв'язків і залежностей між подіями і явищами. Дослідник повинен зіставити, осмислити отримані ним дані, пояснити їх, відстежити та пояснити тенденції та закономірності. У цьому розділі отримані в ході дослідження дані можуть порівнюватися з результатами, одержаними іншими дослідниками.

Для обробки отриманих результатів використовуються методи математичної статистики, які об'єктивно демонструють особливості досліджуваних психологічних явищ, відмінність, взаємозв'язок між ними тощо.

Загалом другий підрозділ має закінчуватися висновками, в яких відображаються основні результати проведеного емпіричного дослідження. Після завершення роботи над емпіричною частиною її слід подати на розгляд науковому керівнику.

Крім локальних висновків, які стосуються змісту окремих розділів у кінці рукопису друкуються загальні висновки, які стосуються як теоретичної, так і емпіричної частин. Аналіз висновків дає підстави говорити, зокрема, про підтвердження або спростування наукової гіпотези. Орієнтовний приклад написання та оформлення висновків кваліфікаційної роботи подано в *Додатку 7*.

2.9. Заключний етап дослідження

Завершуючи виконання кваліфікаційної наукової роботи, варто ще раз переглянути всі зібрані та надруковані матеріали, проаналізувати їх і у випадку встановлення помилок, недовиконань та ін. зробити потрібні виправлення, уточнення, корегування та доповнення в змісті рукопису. Технічні та орфографічні помилки можна перевірити за допомогою сучасних онлайн-сервісів перевірки орфографії чи онлайн-коректорів орфографії та пунктуації.

Зверніться до наукового керівника за порадою щодо виправлення змістовних та методологічних проблемних моментів. До того ж при написанні дипломних та магістерських робіт важливо враховувати зауваження рецензентів, якщо вони є.

Можливо, редагування потребуватиме список літератури та додатки. Зверніть увагу, що література та додатки мають бути оформлені згідно з правилами, чинними на день представлення роботи до захисту. Приклади оформлення списку використаних джерел та додатків наведено в цьому посібнику (*див. Додаток 6 – приклад оформлення списку використаних джерел, Додаток 8 – приклад оформлення додатків до кваліфікаційної роботи*).

3. ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ, ЗМІСТУ, ОФОРМЛЕННЯ ТА ОБСЯГУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

3.1. Структурні компоненти кваліфікаційної роботи

За своєю структурою кваліфікаційна (дипломна) робота, як правило, складається з таких елементів:

- ✓ титульна сторінка визначеного зразка;
- ✓ анотація та «ключові слова» (українською і англійською мовами)

Обсяг анотації та ключових слів українською мовою – до однієї сторінки формату А4;

- ✓ зміст із зазначенням номерів сторінок кожного розділу та параграфів;

- ✓ перелік умовних позначень і скорочень (за необхідності);

- ✓ вступ;

- ✓ окремі розділи, що складаються з підрозділів і завершуються висновками;

- ✓ загальні висновки;

- ✓ список використаних джерел (у тому числі закордонних видань – мовою країн Європейського Союзу);

- ✓ додатки (таблиці, діаграми, ілюстрації, документи, розрахунки, методичні розробки, моделі, макети виробів тощо – за необхідності).

3.2. Обсяг кваліфікаційної роботи

Обсяг основного тексту кваліфікаційної роботи залежить від теми, а також специфіки галузі знань, освітньої програми та характеру дослідження (теоретичне чи прикладне). Основна частина повинна містити два-три розділи, кожний із яких не менше двох підрозділів. Зміст розділів має точно відповідати темі роботи, її меті та завданням. Орієнтовний обсяг *основної частини* бакалаврської кваліфікаційної роботи – 40-50 сторінок (для гуманітарних спеціальностей) сторінок друкованого тексту, магістерської

кваліфікаційної роботи – 50-80 сторінок (для гуманітарних спеціальностей)⁷. До основного тексту роботи не входять список використаних джерел, перелік умовних позначень та додатки.

Таким чином, загальний обсяг кваліфікаційної роботи може становити близько 60-80 сторінок – для магістерської роботи. Проте верхня межа загального обсягу тексту кваліфікаційної роботи не регламентується⁸.

Для дипломної роботи загальний обсяг дозволяється від 40 до 70 сторінок. Проте за умов складності досліджуваного явища обсяг може варіюватися. Важливішим за обсяг роботи є те, наскільки розкрита тема дослідження, наскільки грамотно проведені та оброблені експериментальні дані та наявність обґрунтованих психологічно грамотних висновків дослідження.

Обсяг кожного розділу має бути не менше 10-12 сторінок. Не допускається наявність у роботі розділів обсягом 5-6 сторінок тощо. Обсяг кожного параграфу – від 2-3 сторінок.

Зверніть увагу, що до обсягу основного тексту кваліфікаційної роботи не входять додатки (вони не обмежуються в обсязі), а також список використаних джерел.

3.3. Титульна сторінка і зміст роботи

“Обличчям” кваліфікаційної роботи є **титульна сторінка**, з якої починається кваліфікаційна робота. Тут вказують:

- ✓ установу (Міністерство освіти і науки України),
- ✓ повну назву закладу вищої освіти (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя),

⁷ Положення про випускню кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя // Електронний ресурс. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/norm_baza/2022%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84.%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%20%28%D0%B7_%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%202023%29.pdf

⁸ Там же.

- ✓ назву кафедри (кафедра загальної та практичної психології),
- ✓ тему кваліфікаційної роботи,
- ✓ дані про виконавця роботи,
- ✓ дані про керівника та його науковий ступінь,
- ✓ дані про рецензентів кваліфікаційної роботи,
- ✓ дані про затвердження кваліфікаційної роботи завідувачем кафедри,
- ✓ місто і рік виконання роботи.

Зразок оформлення титульної сторінки дивіться в *Додатку 1*.

Наступна сторінка, яка не нумерується, – це анотація та ключові слова до кваліфікаційної роботи українською та англійською мовою. Обсяг анотацій – до 1 сторінки А4. Орієнтовний зразок анотації та ключових слів запропоновано в *Додатку 2*.

Далі йде **зміст роботи**. Зміст включає в себе всі розділи кваліфікаційної роботи. Орієнтовний зразок оформлення змісту наведено в *Додатку 3*. У змісті вказуємо нумерацію сторінок кожного розділу (на відміну від плану, де номери сторінок розділів не вказуються).

Плануючи власну наукову працю, слід зважати на загальні вимоги та рекомендації: теми кожного розділу однаково важливі за своїм значенням; розділи повинні бути приблизно однакові за довжиною та охоплювати весь матеріал, що стосується теми, але не вміщувати нічого зайвого; теми і зміст окремих розділів не повинні «накладатися»; жоден із пунктів плану не повинен повторювати назви роботи.

Основні вимоги до оформлення тексту кваліфікаційної роботи описано у розділі 4 цього посібника.

3.4. Вступна частина кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота починається зі вступу, який займає 3-4 сторінки. Тут формулюються основні положення, які визначають весь хід подальшої роботи.

Завдання вступної частини – зорієнтувати читача у тематиці праці, представити тему роботи, дослідницьке завдання, пояснити, чим важливе та цікаве звернення до даної теми, розкрити ширший історичний, суспільний та інтелектуальний контекст досліджуваного явища. Загалом, вступ повинен представити науковому співтовариству головну думку праці та ті положення, які він збирається обґрунтувати та захистити в основній частині роботи.

У вступ входять:

- ✓ обґрунтування актуальності обраної теми,
- ✓ основні результати попередніх досліджень різних авторів щодо даної проблеми (описово, узагальнено й лаконічно наводяться їхні результати та висновки),
- ✓ формулювання об'єкту, предмету дослідження,
- ✓ формулювання мети та завдань дослідження,
- ✓ формулювання гіпотези,
- ✓ визначення наукової новизни, теоретичного та практичного значення роботи,
- ✓ опис методів дослідження,
- ✓ опис вибірки дослідження,
- ✓ інформація про апробацію кваліфікаційної роботи та публікації з теми дослідження,
- ✓ опис структури роботи.

Приклад написання та оформлення всіх зазначених пунктів розміщено у *Додатку 5*.

Заголовок „Вступ” робиться зверху по центру аркуша. Решта підрозділів (актуальність дослідження, об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання дослідження) пишуться з абзацу напівжирним шрифтом.

Висвітлення **актуальності** теми не повинно бути багатослівним. Спочатку кількома реченнями потрібно висловити головне – сутність проблеми та її актуальність. Далі коротко опишіть, що вже зроблено у

висвітленні цієї проблеми, подайте лаконічний огляд літератури, покажіть, які її аспекти ще недостатньо розкриті. Обов'язково вкажіть прізвища дослідників. Важливо зазначити, які проблеми вирішить саме ваше наукове дослідження, чим воно корисне і потрібне для психологічної науки сьогодні.

Визначаючи **об'єкт та предмет** дослідження пам'ятайте, що об'єкт – фрагмент, частина реальності, на яку спрямований науковий пошук. Об'єктом дослідження не можуть бути конкретні досліджувані, зв'язок між явищами та характеристики явища. Предмет дослідження – вузька чітко окреслена частина реальності, яку ви безпосередньо будете досліджувати. Це аспект психологічної реальності: психологічні властивості, стани, процеси, функції, види поведінки, та спілкування, просторові, часові характеристики, характеристики інтенсивності, взаємовплив і взаємозв'язок між ними. Об'єкт дослідження задає більш широкий (але не занадто!) контекст аналізу.

У змісті роботи висвітленню об'єкту дослідження зазвичай присвячується перший розділ, а висвітленню предмету – другий розділ кваліфікаційної роботи.

Далі пропонуємо приклад формулювання об'єкту, предмету, мети, завдань та гіпотези дослідження, згідно з обраною темою кваліфікаційної роботи.

Тема: «Особливості моральної саморегуляції підлітків з девіантною поведінкою».

Об'єкт дослідження: моральна саморегуляція поведінки підлітка.

Предмет: моральна саморегуляція як умова запобігання девіантній поведінці.

Гіпотеза дослідження у кваліфікаційній роботі – це логічно обгрунтоване припущення дослідника про наявність, відсутність чи зв'язок між явищами, про характер цього зв'язку, закономірності, динаміку явищ.

Наприклад:

Гіпотеза дослідження: існує зв'язок між рівнем моральної саморегуляції та схильністю до девіантної поведінки; підлітки з високим рівнем моральної саморегуляції менш схильні до девіантної поведінки.

Гіпотеза може як підтвердитись, так і не підтвердитися. Негативний результат дозволить у майбутньому провести нові дослідження, висунути нові гіпотези. Не варто сприймати непідтверджену гіпотезу трагічно і тим більше – підтасовувати результати. В науці це неприпустимо. Із гіпотези виводяться мета й завдання дослідження.

Мета дослідження – це те, що повинно бути досягнуто у результаті роботи., її очікуваний результат роботи, що дозволяє вирішити поставлену у кваліфікаційній роботі проблему. Мета повинна відповідати темі дослідження.

Наприклад:

Мета: встановити, чи існує зв'язок між рівнем моральної саморегуляції та схильністю до девіантної поведінки; виявити шляхи формування моральної саморегуляції поведінки підлітків як умови запобігання її відхилень.

Завдання дослідження повинні бути узгоджені з темою, метою, об'єктом і предметом дослідження. Формулюючи завдання дослідження, потрібно не описувати дії, а пояснювати, з якою метою ви робите той чи інший крок і як це сприяє досягненню мети.

Наприклад:

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу з питань моральної саморегуляції.
2. Виявити механізми формування моральної саморегуляції в підлітковому віці.
3. Вивчити рівні моральної саморегуляції та встановити схильність до девіантної поведінки.

4. Встановити, чи існує зв'язок між рівнем моральної саморегуляції і схильністю до девіантної поведінки у досліджуваних.

Також автор вказує **наукову новизну, теоретичне та практичне значення** свого дослідження, а також перераховує застосовані **методи**, що зазвичай поділяються на теоретичні, емпіричні та статистичні.

Коротко описує досліджувану вибірку: кількість та вік учасників дослідження, їх соціальну або професійну приналежність, поділ на групи (якщо є), кількість учасників різної статі тощо.

В інформації про **апробацію** роботи розміщується перелік та повна інформація про участь автора у наукових, науково-практичних конференціях, круглих столах, майстер-класах та інших заходах, де були представлені та обговорені результати дослідження. Наводиться також перелік публікацій з детальною інформацією про видання та лінк / DOI, інша необхідна інформація.

Зверніть увагу, що публікації та участь у конференціях не можна підготувати швидко, це тривалий процес, що триває протягом усього періоду навчання та дослідження, тому потрібно звернути увагу не лише на саме дослідження, а й на необхідність представлення його результатів та їх обговорення у колі наукової спільноти.

Інформація про **структуру роботи** містить інформацію про структурні компоненти роботи, кількість розділів, кількість використаних джерел (і скільки серед них іноземною мовою), кількість додатків, таблиць, рисунків, загальну кількість сторінок кваліфікаційної роботи.

Орієнтовний приклад написання та оформлення вступу до кваліфікаційної роботи розміщено в *Додатку 5*.

3.5. Вивчення та опис стану проблеми

Літературний аналітичний огляд, який, як правило, є першим розділом в тексті кваліфікаційної роботи, присвячується огляду літератури. Цей етап роботи передбачає пошук необхідної літератури у бібліотеках та її

опрацювання. Студент при цьому повинен показати вміння працювати з літературою, гарний рівень засвоєння вивченого матеріалу, наявність власної думки при оцінці отриманої інформації.

Де можна шукати літературу та наукові джерела?

- ✓ У бібліотеках за допомогою систематичних та алфавітних каталогів (паперові книги).
- ✓ В електронних каталогах бібліотек, використовуючи різні параметри пошуку. Наприклад: Бібліотека НДУ імені академіка М.О.Лавровського – URL: <https://library.ndu.edu.ua/index.php/component/contact/contact/4-uncategorised/1-biblioteca>
- ✓ У пошукових системах (наприклад Google та ін.).
- ✓ В архівах наукових журналів, збірників праць за різні роки (наприклад, за ключовими словами, за автором тощо).
- ✓ У наукометричних базах даних (наприклад, Scopus, Web of Science та ін.).
- ✓ У книгарнях, магазинах, в т.ч. онлайн.
- ✓ На сайтах наукових установ, університетів, де розміщено праці представників даного закладу, дисертації, статті та ін. (наприклад, репозитарій НДУ ім.М.Гоголя – URL: <https://lib.ndu.edu.ua/home>).
- ✓ У посиланнях на літературу та джерела інших науковців (наприклад, у наукових статтях, монографіях різних авторів за останні роки та ін.).

Консультації щодо пошуку наукових джерел можуть надати бібліографи у бібліотеці НДУ ім.М.Гоголя як особисто, так і онлайн на сайті бібліотеки ім.М.О.Лавровського (див. посилання вище).

Які джерела можна використовувати для написання курсової роботи?

Чи можна посилатися як на наукове джерело на сайти новин, телеграм-канали, популярні та художні видання, глянцеві журнали, газети або інші видання?

Зверніть увагу! Як джерела для курсової роботи (а також для статті, тез доповіді та ін. наукових праць) ми використовуємо лише *наукові* джерела та видання.

Науковими є такі джерела:

- ✓ Наукові статті, збірники матеріалів конференцій. Зазвичай там є структура викладу матеріалу: постановка проблема, актуальність теми, аналіз праць науковців на цю тему тощо.
- ✓ Монографії, підручники, навчальні посібники.
- ✓ Енциклопедії, словники, довідники.
- ✓ Інтернет-видання, де розміщені вище перераховані пункти.
- ✓ Дисертації, автореферати.
- ✓ Наукові бази даних типу Scopus, Web of Science та ін.

Які джерела **не варто використовувати** (навіть якщо там міститься інформація щодо нашої теми):

- ✓ Газети, інтернет-видання публіцистичного та розважального характеру: сайти новин, телеграм-канали типу «Плітки в Києві», «Новини Чернігівщини», «Психологія для всіх» і т.ін. Навіть якщо там висвітлюється досліджувана нами психологічна проблема.
- ✓ Рекламну інформацію, листівки, рекламні сайти і т.п.
- ✓ Блоги, соцмережі, публікації на сайтах науково-популярного характеру. Навіть якщо їх писав психолог. Проте цей же психолог може мати наукові статті й монографії, на які можна посилатися.
- ✓ Науково-популярну літературу, наприклад: «Як здобути 100 друзів», «Вилікуємо всі хвороби», «Знайди в собі радість» тощо.

Хоча варто зазначити, що джерела з цієї категорії іноді можуть бути в списку літератури і використовуватись для посилань, якщо вони містять дані соціологічних або інших необхідних для нашої роботи досліджень або тема специфічна і лише з цих книг можна взяти приклади або навести в переліку авторів, які вивчали цю тему.

Чому не варто користуватися цими джерелами, навіть якщо там міститься інформація щодо нашої теми? Насамперед через те, що більшість психологічних категорій є не лише науковим терміном, а давно стали загальнозживаними поняттями, які в житейському значенні можуть використовувати інакше, ніж у науковому. Проте з таких джерел, як новини, соцмережі, популярна та розважальна література можна взяти насамперед натхнення, ідеї, думки, які можуть вас наштовхнути на подальші наукові пошуки. Але водночас *посилатися й цитувати потрібно переважно наукові джерела.*

Зверніть увагу, що з 2022 року у наукових роботах заборонено (!) цитувати праці, видані у державах-агресорах (Росія та Білорусь), а також будь-які джерела російською мовою, не залежно від країни їх видання. Таким чином у наукових роботах та статтях варто цитувати джерела українською або іншими іноземними мовами, крім заборонених.

Послідовність вивчення стану проблеми у процесі теоретичного дослідження

Під час вивчення стану проблеми доцільна наступна *послідовність роботи* [7], [12]:

1. Ознайомитися з визначенням основних понять, які стосуються теми, використовуючи словники та енциклопедії (в тому числі й електронні). У них часто можна знайти посилання на найбільш відомі роботи у певній галузі і на вчених, які зробили основний внесок у дослідження явища, яке вивчається.

2. Скласти бібліографію з теми, яка вас цікавить, за допомогою систематичного каталогу (можна електронного). Слід продивитися декілька розділів каталогу, які потрапляють у смислове поле дослідження. Можна звернутися за допомогою до працівників бібліотеки Ніжинського державного університету – Бібліотека імені академіка М.О.Лавровського (URL: <https://library.ndu.edu.ua/index.php/component/contact/contact/4-uncategorised/1->

[biblioteka](#)). Працівники бібліотеки допоможуть зорієнтуватись в електронному каталозі, за потреби – сформуванати індекс УДК для наукових статей тощо.

3. Ознайомитися з довідковими й бібліографічними виданнями з психології, суспільних наук.

При пошуку в електронній системі Google є можливість скористатись сервісом **Google Академія** (англ. *Google Scholar*), де можна знайти:

- наукові статті;
- дисертації;
- книги й розділи книг;
- матеріали конференцій;
- патенти та ін.

Щоб скористатись сервісом, можна ввести *scholar.google.com* у вікні браузера або в пошуковому вікні Google ввести “Google Scholar”. Крім цього пошуковий запит з фразою «наукові статті» також дасть посилання на Google Scholar.

Наприклад:

пошуковий запит: *моральна саморегуляція. Наукові статті. Або: саморегуляція підлітків. Наукові статті.*

Зробивши бібліографічну підготовку, ви будете мати уявлення про кількість публікацій з теми, що цікавить вас, про актуальність проблеми, зможете виділити авторів, які найбільше працювали з проблемою. Зверніть увагу і на ці поради:

1) Якщо ви читаєте джерело (книгу, статтю та ін.), що заслуговує на увагу, краще її конспектувати під час читання.

2) Можна переписати для себе висновки автора у тому вигляді, в якому вони викладені у роботі.

3) Дотримуйтесь у своїх конспектах системи позначень, яка дозволить вам впевнено розрізняти через деякий час уривки, що цитуються, скорочений виклад думок автора, ваші коментарі та примітки.

4) Доцільно вказувати у конспекті повну назву джерела з усіма реквізитами, необхідними для цитування (автор, назва, журнал, випуск, лінк та ін.), а також до яких сторінок публікації відноситься кожний його фрагмент. Це абсолютно необхідно для цитат.

5) У конспекті роботи, який описує емпіричне дослідження, потрібно відзначити такі його характеристики:

- ✓ перелік використаних методик;
- ✓ опис оригінальних(авторських) методик;
- ✓ опис процедури експерименту / дослідження;
- ✓ об'єм вибірки досліджуваних та її параметри.

б) Будь-який конспект потрібно починати з запису повних вихідних даних наукової роботи. При використанні джерел з мережі Internet обов'язково зазначайте сайт, веб-адресу, створюйте посилання на веб-сторінку, з якої була взята інформація.

Зібрані матеріали можуть бути скомпоновані за хронологічним принципом, тобто ваш виклад буде описувати етапи дослідження проблеми вітчизняними та зарубіжними вченими.

Однак логічна побудова має переваги для поглибленого розуміння природи явища, яке вивчається.

Структура огляду літератури може бути приблизно такою [7]; [8]

1. Феноменологічний опис, тобто опис проявів, явищ, які є предметом дослідження. Область проявів, її частота, часові, просторові, інтенсивні характеристики.

2. Місце даного явища серед інших психічних явищ, тобто його взаємозв'язки, взаємовпливи. Фактори, які його обумовлюють. Явища, на які воно впливає.

3. Структура даного явища, тобто стійкі зв'язки між його компонентами, елементами.

4. Сутність, природа явища. Визначення явища (одне або декілька).

5. Закономірності, яким підпорядковується явище.

6. Прикладне, практичне використання психічного явища (властивості, функції, або врахування його характеристики).

Зрозуміло, що структура огляду літератури залежить від специфіки психічного явища, яке розглядається, ступеня його вивчення та розробки на даний момент та інших факторів. Тому запропонована схема є приблизною.

В огляді літератури обов'язково повинні бути названі *прізвища авторів*, чії ідеї, теорії або експериментальні результати ви переказуєте чи узагальнюєте. Вкажіть конкретні публікації авторів або автора, який став для вас посередником, джерело інформації про автора, ідеї якого вас зацікавили. Звернення до праць інших авторів є абсолютно універсальною практикою і дозволяє показати, що вашу думку поділяють відомі та авторитетні дослідники, або, навпаки, покритикувати тих авторів, з думкою яких ви не погоджуєтесь. Без зазначення авторів та їхніх ідей робота не може вважатись зарахованою (!) Однак, пам'ятайте, що дослівне запозичення чужого тексту, без посилання на джерело, називається плагіатом. Робота, у якій перевищено допустимий відсоток плагіату, до захисту не допускається.

Посилання на джерело, відповідно до його порядкового номеру у списку використаної літератури, наводиться у квадратних дужках. Воно вважається продовженням речення, тому крапка ставиться *після нього*. Посилання робляться як на весь використаний документ, так і на окремі його частини, а також групу документів (наприклад, [6; 11; 17]). Це означає, що

наведена вами ідея висвітлена у працях під №№ 6, 11, 17 у вашому списку літератури.

Використовувати праці інших авторів можна шляхом **цитування, перефразування та узагальнення**.

Цитата, звичайно ж дослівна, не повинна бути надто довгою. Вона подається у лапках і супроводжується посиланням на джерело. Вилучення певних фрагментів із цитати позначається трикрапкою. Цитати, які є незавершеним реченням, граматично узгоджуються з авторським текстом.

Наприклад:

Т. Титатенко характеризує юнацький вік як «... найромантичніший, найсумніший, найтривожніший і, водночас, найщасливіший, найяскравіший період» [10, с.25].

Ця ж цитата може виглядати і так: «Юнацький вік ... найромантичніший, найсумніший, найтривожніший і, водночас, найщасливіший, найяскравіший період» [10, с.25]. Це посилання свідчить, що автор використав цитату з джерела № 10 на сторінці 25.

Якщо ви подаєте цитату, яку ви взяли не з першоджерела, а з роботи іншого автора, то у кінці цитати в дужках вказуєте джерело, з яким працювали. Наприклад: [Цит. за: Лавров М.С. Психологічний словник. К., 1998].

Згадуючи прізвища авторів, варто пам'ятати, що прізвище коректно вживати разом з ініціалами автора / авторів.

Наприклад: С.Д.Максименко, В.О.Соловієнко виокремлюють таку класифікацію психологічних методів [11, с.71].

Окрім цитування, у літературному огляді використовуються перефразування та узагальнення. **Узагальнення** дозволяє одним реченням передати зміст значного об'єму інформації. *Наприклад*, текст у джерелі:

...Під час проведення ігрової терапії у роботі з дітьми, що опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій, найефективнішими є:

- гра «Долоньки» (мета – безпечне повернення дитини «до свого внутрішнього світу»);
- гра «Зелене дерево» (допомагає «заземлитися», реалізуються техніки програвання, протанцьовування, промальовування землі, рослин, дерев);
- гра «Шухляда для страху» (спрямована на створення дітям можливості певною мірою дистанціюватися від своїх страхів).

Крім цього, ефективною є пісочна терапія. Реалізуючи її, дитина отримує можливість бути самою собою, подолати труднощі комунікації, знизити рівень страху та тривожності, покращити емоційний фон, розширити життєвий досвід⁹.

Узагальнення в тексті кваліфікаційної роботи може виглядати таким чином:

Описуючи різні форми психосоціальної допомоги дітям ВПО, що опинилися у складних обставинах внаслідок війни, автор визначає та обґрунтовує дієві методи, серед яких ігротерапія та пісочна терапія. Наводить найбільш ефективні ігри для подолання стресу і тривожності та покращення емоційного фону у дітей [Войтенко О.В., с.49].

Більшу частину тексту складає **перефразування**. При його застосуванні автор прагне переказати думку якомога ближче до тексту, але використовуючи власну лексику, висловлюючи власну позицію. Досягти бажаного, уникаючи плагіату, можуть допомогти такі прийоми як: виділення основної думки, зміна структур речення, використання синонімів та обов'язкове посилання на джерело.

Наприклад, текст у джерелі:

⁹ Войтенко О. В. Ефективні напрями психосоціальної допомоги ВПО під час війни в Україні // *Актуальні питання психології: теорія, методика, практика: збірник матеріалів XI-тої Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції, 10-11 жовтня 2022 р. / гол. ред. Сафін О.Д. Умань., 2022. С.47-50.*

...Початок студентського життя піддається впливові певних стресових чинників: зміна референтного та мікросоціального середовища в закладі освіти, нерідко зміна житлових умов, зміна звичного способу життя, у тому числі порядку навчальних занять в порівнянні зі шкільним навчанням тощо. Труднощі будь-якого аспекту студентства можуть свідчити про несформованість внутрішньої позиції «Я-студент», низьку продуктивність учбово-професійної діяльності і знижують адаптацію, призводять до виникнення внутрішньої кризи, що супроводжується почуттями розгубленості та тривожності¹⁰.

Перефразування передбачає переказ ідей тексту близько до нього, але своїми словами із зазначенням автора. *Наприклад:*

На думку І.О.Блохіної, студентське життя характеризується високим рівнем стресу та стресорів, що викликані зміною соціальних умов та способу життя особистості в порівнянні з попереднім періодом. Труднощі та дезадаптація у студентів під час цих змін можуть викликати внутрішні конфлікти та спричиняти до кризових ситуацій, що пов'язані з почуттям тривоги та тривожністю [Блохіна О.І., с. 85].

Таким чином, цитування, узагальнення та перефразування становлять ефективні способи вираження думок інших авторів у власній науковій роботі. Проте важливо пам'ятати, що після наведення думки іншого автора, має бути **власний аналіз** у контексті своєї теми та гіпотези дослідження, що виражає ваше ставлення до цих ідей, згоду, незгоду та власну позицію щодо всього вище зазначеного.

Наприклад:

Ми згодні з І.О. Блохіною щодо виокремлених нею чинників тривожності у студентів, проте вважаємо цей перелік неповним, оскільки автором не було враховано макросоціальні та сімейні джерела тривожності,

¹⁰ Блохіна І. О. Психологічні причини виникнення тривожності у студентів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія: Психологія, Випуск 4. С. 82-86.

що, на наш погляд, мають провідне значення, оскільки військовий стан в країні, постійні тривоги та загрози життю, а також ситуація в родині можуть як виступати самостійним значним джерелом тривоги, так і підсилювати вплив інших стресорів на емоційний стан студента.

3.6. Розділ 2. Варіанти дизайну

Розділ другий може мати кілька варіантів побудови:

1. Може бути присвячений методам та методиці дослідження.
2. Прикладним аспектам досліджуваної проблеми, деталізації того матеріалу, що зазначений у першому розділі. Тобто явищам, що складають предмет дослідження. (У той час, як перший розділ, як правило, присвячений психологічним явищам, що складають об'єкт дослідження).
3. Містити констатуюче емпіричне дослідження (якщо наступний розділ – це формулює дослідження, наприклад, розробка корекційної чи тренінгової програми).
4. Ще один емпіричний розділ, якщо емпіричного матеріалу багато і весь неможливо вмістити в один розділ.

Коли розділ 2 автор присвячує методам та методиці дослідження, то він, як правило, складається з двох чи трьох підрозділів (параграфів). У першому параграфі робиться обґрунтування емпіричного дослідження. Посилаючись на дослідження інших авторів, ви пояснюєте, чому вибрані саме ці методи та методики. Якщо використана методика широко вживана, то в тексті кваліфікаційної роботи можна обмежитися посиланням на автора і джерело, а сам текст представити в додатках. Розроблена самостійно методика (наприклад, план бесіди, анкетування тощо) наводиться повністю. У цьому параграфі описується і процедура дослідження: коли, за яких умов вона проводилась, здійснюється опис та характеристика вибірки дослідження.

Наприклад: Емпіричне дослідження було проведене з учнями 8-А класу Ніжинської гімназії № 2 Ніжинської міської ради Чернігівської обл. У дослідженні взяли участь 65 учнів віком 12-13 років, серед яких 34 дівчаток, 31 хлопчик.

Перед проведенням основного дослідження варто зробити так зване «пілотажне», тобто пробне дослідження, виконавши пропоновані методи самостійно та надавши їх деяким добровольцям, що потенційно можуть бути досліджуваними і входити до репрезентативної вибірки. Це необхідно для того, щоб перевірити, скільки часу потрібно для проведення дослідження, які специфічні умови виконання запропонованих завдань, чи зрозуміла інструкція тощо. У процесі дослідження варто звертати увагу на умови пред'явлення стимульного матеріалу, особливості проведення дослідження з різними респондентами (у разі індивідуального дослідження). Так, пред'явлення одного і того ж опитувальника очно у вигляді паперового бланку та онлайн у вигляді електронної форми може мати різні результати, тому спосіб надання стимульного матеріалу чи пред'явлення питань має бути уніфікований для всієї вибірки. В іншому разі необхідно поділити досліджуваних на групи за способом пред'явлення питань або формою проведення дослідження: очна / дистанційна.

Опис власної методики дослідження та процедури дослідження здійснюється в другому параграфі.

Наприклад:

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Поняття моральної саморегуляції

1.2 Зв'язок моральної саморегуляції з девіантною поведінкою підлітків

1.3 Моральна саморегуляція у підлітковому віці

РОЗДІЛ II. МЕТОДИ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

2.1 Методологічні засади дослідження моральної саморегуляції підлітків з девіантною поведінкою.

2.2 Методи, методика та процедура дослідження.

Якщо студент вирішує присвятити розділ 2 прикладним аспектам досліджуваної проблеми, тоді другий розділ є логічним продовженням аналізу проблем, здійснених у першому розділі.

Наприклад:

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОРальної САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПСИХОЛОГІЇ

1.1 Поняття моральної саморегуляції

1.2 Особливості та психологічні чинники моральної саморегуляції особистості.

1.3 Зв'язок моральної саморегуляції з девіантною поведінкою особистості.

РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ МОРальної САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

2.1 Особливості моральної саморегуляції у підлітковому віці.

2.2 Психологічні особливості та чинники девіантної поведінки підлітків.

2.3. Роль моральної саморегуляції у виникненні в підлітків девіантної поведінки.

РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ МОРальної САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

3.1 Методи, методика та процедура дослідження

3.2 Результати вивчення рівнів моральної саморегуляції підлітків

3.3 Результати дослідження схильності підлітків до девіантної поведінки.

3.4. Встановлення взаємозв'язку між рівнем моральної саморегуляції та схильністю до девіантної поведінки у підлітків

3.5. Специфіка моральної саморегуляції у підлітків з девіантною поведінкою

Плануючи та проводячи дослідження, пам'ятайте про **етичні вимоги**, зокрема *принцип конфіденційності*. Наукове дослідження не повинно шкодити взаєминам та психологічному комфорту досліджуваних і загалом варто насамперед орієнтуватись на етичні принципи та вимоги, що детально описані в *п.п. 2.7*.

Досліджуваних слід забезпечити стандартними бланками для відповідей чи іншими необхідними матеріалами. Подбавши про це наперед, ви заощадите час проведення дослідження, зробите свою роботу охайнішою і швидше здійсните підрахунки. Усі продукти діяльності, отримані в ході дослідження (малюнки, опитувальні листи, протоколи бесід чи спостережень) *обов'язково зберігаються* і представляються в додатках.

Формуючи вибірку досліджуваних, потрібно врахувати, що:

1. Кількість досліджуваних повинна бути не менше 40-50. Ідеальна кількість досліджуваних для проведення статистичного аналізу – 100 осіб. Проте для кваліфікаційної роботи саме такий обсяг не вимагається.
2. У вибірці мають бути досліджувані обох статей в приблизно однаковій кількості (крім гендерних досліджень).
3. Для перевірки психологічних закономірностей / випадковостей варто залучати також контрольну групу досліджуваних – тобто осіб, з якими не проводились психологічні інтервенції або тих, хто не мають певної характеристики. Наприклад, при вивченні особливостей ПТСР у військових, варто порівняти результати тих же досліджень, проведених у групі цивільних осіб тощо.

3.7. Опис та представлення результатів

У третьому розділі проводиться аналіз результатів дослідження або здійснюється опис формуючого дослідження: тренінгу, корекційної програми, психологічних інтервенцій, якщо цього вимагає тема. Обидва варіанти передбачають різний підхід до побудови дизайну дослідження.

У цьому розділі автор має реалізувати завдання дослідження й підтвердити чи спростувати гіпотезу. На цьому етапі створюється власне наукове знання, що передбачає опис, аналіз, пошук зв'язків і залежностей між подіями і явищами. Дослідник повинен зіставити, осмислити отримані ним дані, пояснити їх, відстежити та пояснити тенденції та закономірності. У цьому розділі отримані в ході дослідження дані можуть порівнюватися з результатами, одержаними іншими дослідниками.

Наприклад:

РОЗДІЛ III. ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ.

3.1 Результати вивчення рівнів моральної саморегуляції підлітків.

3.2 Результати дослідження схильності підлітків до девіантної поведінки.

3.3 Встановлення взаємозв'язку між рівнем моральної саморегуляції та схильністю підлітків до девіантної поведінки.

У разі, коли третій розділ становить формуюче дослідження, приклад параграфів може виглядати наступним чином.

РОЗДІЛ III. ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ.

3.1 Методологічні засади формування моральної саморегуляції у підлітків з девіантною поведінкою.

3.2 Тренінгова програма з розвитку моральної саморегуляції підлітків з девіантною поведінкою.

3.3 Динаміка змін показників моральної саморегуляції підлітків з девіантною поведінкою в результаті психологічної інтервенції.

Якщо третій розділ містить опис психологічних інтервенцій чи формуючих впливів, важливо здійснити *статистичну перевірку* їх ефективності, застосувавши з одного боку порівняння результатів експериментальної та контрольної груп, а з іншого – здійснивши статистичну перевірку зрушення (змін), провівши вимірювання необхідних психологічних параметрів До і Після психологічних інтервенцій. Зрушення мають бути статистично значущими, для визначення цього застосовують математичні коефіцієнти для зв'язаних вибірок.

Для обробки отриманих результатів використовуються методи математичної статистики, але всі громіздкі підрахунки описуються в додатках. У тексті ж наводяться формули, результат та висновки. Конкретний метод обробки результатів дослідження студент обирає самостійно, відповідно до особливостей дослідження та специфіки його завдань. Для ближчого знайомства з особливостями проведення аналізу результатів дослідження за допомогою різних математично-статистичних методів радимо прочитати допоміжну літературу. Наприклад: [6] – URL: http://umo.edu.ua/images/content/aspirantura/zabezp_discipl/%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf]

Всі необхідні ілюстрації, таблиці, графіки та ін. наводяться або безпосередньо в тексті роботи, або переносяться в додатки, якщо текст перевантажений.

Для полегшення сприймання кваліфікаційної роботи до неї вводяться **додатки**. Додатки до кваліфікаційної роботи мають бути оформлені як її продовження й розташовуються після списку літератури в порядку згадування у тексті. У додатки включають матеріали, що доповнюють основний текст, бланки і тексти методик, анкет, таблиці, де підсумовані й систематизовані експериментальні дані, малюнки, складні математичні обрахунки тощо. Приклад оформлення додатків до кваліфікаційної роботи запропоновано в *Додатку 8*.

3.8. Висновки кваліфікаційної роботи та список використаних джерел

Кваліфікаційна робота завершується **висновками**.

Формулювання загальних висновків є логічним завершенням кваліфікаційної (дипломної) роботи. Головна їх мета – узагальнити підсумки проведеної роботи. Висновки подаються у вигляді окремих лаконічних положень, методичних рекомендацій. Дуже важливо, щоб вони максимально відповідали поставленим завданням. Також рекомендовано формулювати висновки до кожного розділу кваліфікаційної (дипломної) роботи.

У висновках також розкривається значимість отриманих дослідником даних для теорії та практики, причому максимум уваги приділяється результатам, отриманим у третьому розділі. У цій частині роботи важливо висловити власну думку, але вводити нові факти, аргументи, ідеї на цій стадії не варто. Висновок повинен підсумовувати, узагальнювати, але не дублювати інформацію вже висвітлену раніше. У висновках не наводяться числові дані, підрахунки, прізвища дослідників, посилання на літературу, методи, не описується і не дублюється інформація про процес дослідження, вибірку та ін.

Висновки мають містити інтелектуальне узагальнення всіх теоретичних та практичних результатів дослідження на більш глибокому науковому рівні. У цій частині роботи обов'язково вказуються результати виконання завдань дослідження і чи підтвердилася гіпотеза, висунута на початку дослідження. Прийнято також коротко зазначати про перспективи даного дослідження в майбутньому.

Обсяг цього розділу, як і обсяг вступу – 2-3 сторінки.

У висновках необхідно відображати не тільки те позитивне, що вдалося виявити в результаті вивчення теми, а й можливі недоліки та проблеми, а також сформулювати конкретні рекомендації та пропозиції щодо їх усунення. У висновках слід наголошувати на вирішенні порушених проблеми, удосконаленні підходів до їх подальшого вивчення. У стислій формі, з логічною

послідовністю викладаються зроблені автором узагальнення і результати, які в подальшому складають основу доповіді студента під час захисту кваліфікаційної роботи перед Екзаменаційною комісією. Приклад написання та оформлення висновків надведено в *Додатку 7*.

У кінці кваліфікаційної роботи (після основного тексту) додається **список використаних джерел**. Список літератури повинен відповідати темі кваліфікаційної роботи і відображати всі аспекти розглянутої проблеми. Список складається з 40-50 і більше джерел і складається тільки з тих праць, на які є посилання в тексті кваліфікаційної роботи. Підручники, статті з науково-популярних журналів при написанні наукової роботи, якою є і кваліфікаційна робота, використовувати не варто. Список пишеться в алфавітному порядку (прізвища перших авторів або заголовків), вказується назва видавництва та рік видання.

Важливо! У списку літератури необхідно зазначати всі реквізити конкретного джерела. Це наступна інформація:

1. Автор / автори. Без автора зазвичай публікуються законодавчі акти накази, закони тощо, а також видання з багатьма авторами, що видаються за редакцією одного чи кількох авторів (у такому разі редактори подаються не на початку, а після назви).
2. Назва джерела (книги, статті та ін.).
3. Тип видання (якщо зазначено в самому джерелі): монографія, навчальний посібник, матеріали конференції тощо.
4. Місто, назва видавництва, рік видання.
5. Додаткова інформація: том, випуск, номер (для періодичних видань).
6. Кількість сторінок / номери сторінок (для статей).
7. Лінк на видання або DOI – для електронних джерел.

Усі літературні джерела подаються в списку тією мовою, якою вони написані. У разі використання автором електронних джерел: книг, розміщених на Internet-ресурсах, електронних журналів тощо, потрібно обов'язково надати лінк на ці джерела, вказавши URL-адресу та дату звернення до джерела.

Спочатку перераховуються праці мовою з *кириличною графікою*, а потім праці написані мовами з використанням *латиниці*.

Кількість наукових джерел у списку літератури для кваліфікаційної роботи має бути від 40 (для бакалаврських робіт можна від 30). Орієнтовний зразок оформлення списку літератури подано у Додатку 6.

3.9. Вимоги до оформлення тексту кваліфікаційної роботи

Науковий рукопис у кінцевому варіанті, який подається для розгляду та аналізу науковому керівнику, рецензентам та членам комісій, що працюють під час захисту дипломних та магістерських робіт, повинен мати таку структуру:

- 1) титульна сторінка;
- 2) анотація та ключові слова українською та англійською мовами (обсяг – до 1 сторінки);
- 3) зміст;
- 4) вступ;
- 5) основна частина (основні розділи роботи, до яких відносяться теоретична і практична частини дослідження);
- 6) висновки;
- 7) список використаної літератури;
- 8) додатки.

Кваліфікаційна (дипломна) робота виконується *державною мовою* або мовою, що вивчається відповідно до напрямку підготовки (спеціальності).

"Обличчям" рукопису наукової роботи студента є **титульна сторінка**, з якої вона починається. Тут вказують установу (Міністерство освіти і науки України), повну назву вузу, назву кафедри, тему кваліфікаційної роботи, дані про виконавця роботи, дані про керівника та його науковий ступінь, місто і рік виконання роботи. Зразок оформлення титульної сторінки – див. *Додаток 1*.

Наступна сторінка, яка не нумерується, – це **анотація та ключові слова** українською та англійською мовами. Анотація стисло відображає дизайн дослідження та основні ідеї роботи. Ключові слова – це основні терміни,

поняття, що застосовуються найчастіше в роботі, яким приділено найбільшу вагу в дослідженні. Як правило, вони стосуються теми, об'єкту, предмету, гіпотези дослідження тощо. Приклад анотації та ключових слів до кваліфікаційної роботи наведено в *Додатку 2*.

Далі йде **зміст роботи**, в якому відображена вся структура рукопису. Зміст включає в себе всі розділи кваліфікаційної роботи з номерами сторінок. Орієнтовний зразок оформлення змісту наведено в *Додатку 3*.

У змісті вказується нумерація сторінок, на яких розміщено початок кожного розділу та підрозділу / параграфу (на відміну від плану, де номери сторінок не вказуються).

Створюючи зміст наукової праці, слід зважати на наступні *загальні вимоги та рекомендації*:

Кожен розділ однаково важливий за своїм значенням;

- ✓ Розділи повинні бути приблизно однакові за об'ємом та охоплювати весь матеріал, що стосується теми, але не містити нічого зайвого; Обсяг кожного з розділів кваліфікаційної роботи має становити не менше 10 сторінок, обсяг кожного з параграфів – не менше 3-х сторінок.
- ✓ Параграфи і зміст окремих розділів не повинні "накладатися";
- ✓ Жоден із пунктів плану не повинен повторювати назви роботи.

Основні вимоги до оформлення тексту студентських наукових робіт та списку використаних літературних джерел описано у розділі 3 цього посібника.

Важливо! Сторінки всіх складових кваліфікаційної (дипломної) роботи підлягають наскрізній нумерації.

Після змісту може бути розміщений перелік умовних позначень та скорочень, якщо вони застосовуються в роботі. Цей перелік може бути у формі таблиці або списку і має містити розшифровку аббревіатур, скорочень умовних позначень, що наведені в роботі.

Важливо! Застосування абревіатур, скорочень, умовних позначень без наведення їх розшифровки не допускається! Орієнтовний зразок переліку умовних позначень та скорочень подано в *Додатку 4*.

Текст кваліфікаційної роботи виконується на аркушах формату А4 за допомогою комп'ютерного набору. Текст роботи розміщують на одній стороні аркуша із дотриманням таких вимог:

- ✓ поля зліва – 30 мм,
- ✓ справа – 10 мм,
- ✓ вгорі – 20 мм,
- ✓ внизу – 20 мм,
- ✓ розмір шрифту основного тексту – 14 кегль,
- ✓ тип шрифту – Times New Roman,
- ✓ міжрядковий інтервал 1,5 пт,
- ✓ вирівнювання тексту – за шириною.
- ✓ відступи (інтервали) перед, після абзацу – 0 пт,
- ✓ абзацний відступ – 1,25 см.

На одній сторінці суцільного тексту має бути 28-29 друкованих рядків, а в рядку – 58-60 знаків із проміжками між словами включно.

Номери сторінок проставляються по верхньому правому краю. Нумерація проставляється починаючи зі Вступу. У кваліфікаційній роботі вступ буде 3-ю або 4-ю сторінкою. Титульний аркуш та зміст рахуються, але не нумеруються.

Заголовки структурних частин:

«ЗМІСТ», «ВСТУП», «РОЗДІЛ», «ВИСНОВКИ», «СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ», «ДОДАТКИ» друкуються великими літерами симетрично до набору.

Кожну структурну частину кваліфікаційної роботи починають із нової сторінки.

Заголовки підрозділів / параграфів – маленькими літерами (крім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять. Підрозділи та параграфи не починають з окремої сторінки, а продовжують написання загального тексту, просто додавши підзаголовок там, де це необхідно, в середині сторінки.

У кваліфікаційній роботі, крім текстової форми, для представлення результатів можна використати і **графічні форми**: графи, стовпчикові діаграми, просторово-графічні описи, таблиці, графіки, ілюстрації. Вони становлять собою певний спосіб організації інформації, що дозволяє систематизувати і скоротити текст, представити його наочно.

Використовуючи графічні форми у тексті кваліфікаційної роботи, слід пам'ятати, що:

- ✓ усі малюнки, таблиці, графіки, діаграми тощо повинні мати назву;
- ✓ назва таблиці, рисунка, іншого графічного елемента має відображати її зміст максимально повно;
- ✓ на всі таблиці, графіки, рисунки тощо у тексті роботи повинні бути посилання. *Наприклад*: «...Як бачимо з таблиці 2.1, рівень резильєнтності студентів є вищим, ніж у школярів...»;
- ✓ таблиці, графіки та ін. вводяться у текст відразу після посилання на них, або на наступній сторінці. *Наприклад*: Див. Рис. 3.2.;
- ✓ таблиці, графіки і т.д. нумеруються по тексту: перша цифра означає номер розділу, а друга – порядковий номер графічної форми (*наприклад*, Табл. 3.1; Рис. 1.1). Табл. 3.1. – це перша таблиця третього розділу;
- ✓ графіки, діаграми, рисунки, ілюстрації у кваліфікаційній роботі називаються словом Рисунок. *Наприклад*: Рис. 2.3.
- ✓ назва таблиці пишеться зверху над таблицею, а назва рисунка – внизу під рисунком.
- ✓ таблиця, графік і т.д. відділяється від тексту однією стрічкою відступу (знизу і зверху);

✓ якщо таблиця, рисунок, графік та ін. не є самостійною творчістю студента, а запозичені з інших джерел, на них обов'язково треба подати посилання, вказавши джерело.

Таблиці включають такі елементи:

1. Нумераційний заголовок, у якому вказується порядковий номер таблиці. *Наприклад:* Таблиця 2.1 (другий розділ, перша таблиця), Таблиця 3.2 (третій розділ, друга таблиця) тощо.

2. Тематичний заголовок – назва таблиці.

3. Заголовки граф таблиці (головка).

4. Основну частину, яка складається з боковика (заголовки рядків) та граф.

Усі графи та боковик повинні мати заголовки. Заголовки графи стосуються всіх даних цієї графи, а заголовок рядка – усіх даних цього рядка. Слово «Таблиця», вирівнюють по правому краю, а змістовну назву таблиці – по центру. *Наприклад:*

Таблиця 2.1.

Кількість досліджуваних із різним рівнем сформованості здатності до спільної діяльності в експериментальній і контрольній вибірках

Рівні розвитку здатності до спільної діяльності	Експериментальна вибірка		Контрольна вибірка	
	Початковий зріз	Кінцевий зріз	Початковий зріз	Кінцевий зріз
високий	2	5	3	4
середній	6	9	5	6
низький	7	1	7	5

Якщо таблиця містить велику кількість рядків, її можна перенести на наступний аркуш. У цьому разі нумераційний та тематичний заголовки вказують один раз над першою частиною таблиці, а над іншими частинами пишуть слова „Продовження таблиці” та номер таблиці.

У документі Mc Word для цього необхідно поставити курсор у потрібному місці таблиці й натиснути *Ctrl+Shift+Enter*. Тоді в певному місці таблиці з'явиться розрив і можна додати необхідний текст.

Наприклад:

Продовження таблиці 2.1.

У тексті таблицю розміщують після першої згадки про неї, а посилання на таблицю в тексті подаються у скороченому вигляді:

Наприклад: Як показано у таблиці 2.1., першокласники краще виконали завдання, ніж дошкільники.

Повторні посилання на таблицю починаються зі слів „дивись”: (Див. табл. 2.1.).

Гістограми, полігони, графіки малюнки, ілюстрації теж обов'язково підписують. Назву повинні мати і вісі. Всі умовні позначення виносяться під (за) графічне зображення і позначаються.

Наприклад:

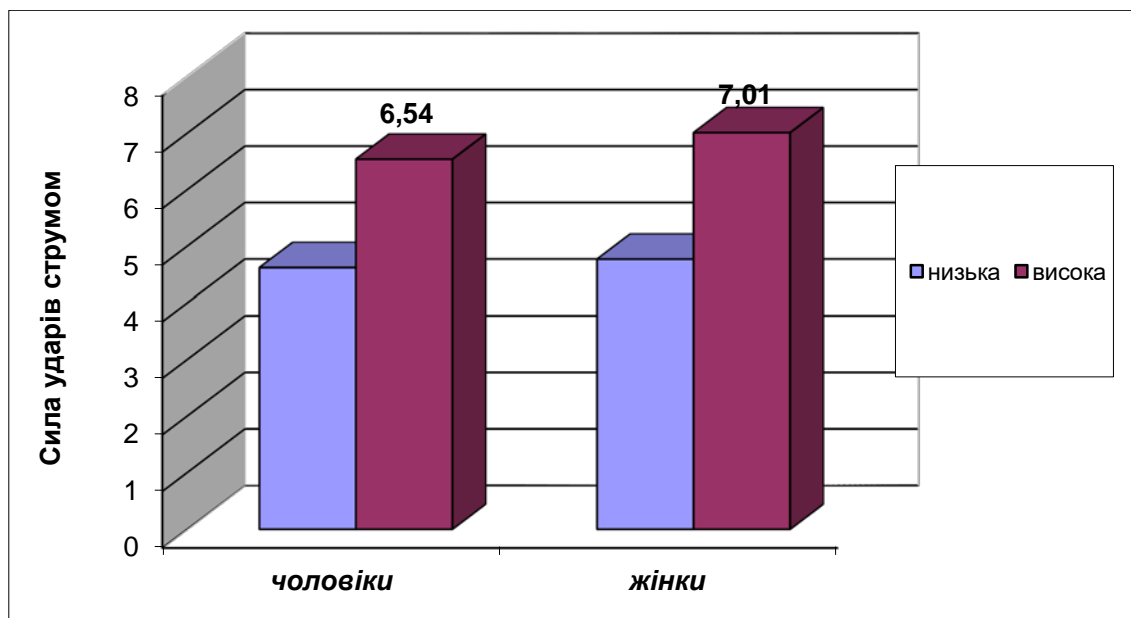

Рис. 3.1. Оцінка агресивності досліджуваних різної статі за силою ударів струмом

Після кожного рисунку, діаграми, ілюстрації має йти його опис, аналіз, інакше їх додавання в текст є невиправданим.

Наприклад, після наведеного рисунка 3.1. в тексті роботи зазначаємо:

Як бачимо з рис. 3.1., агресивність у жінок, що вимірювалася за силами ударів струмом, є дещо вищою, ніж у чоловіків. Водночас кількість ударів струмом низької сили є майже однаковою як для чоловіків, так і для жінок. Це свідчить про те, що

Додатки

Додатки включають всю інформацію, що не увійшла в розділи кваліфікаційної роботи за обсягом, а також додаткові, допоміжні матеріали, такі як тексти психодіагностичних методик, стимульний матеріал, таблиці, діаграми, графіки, які не увійшли в текст розділів, математичні підрахунки, протоколи досліджень та відповіді досліджуваних тощо.

Кожен додаток починають із нової сторінки. У верхньому кутку праворуч пишуть слово „Додаток” і його порядковий номер. Також використовують практику нумерувати додатки за допомогою літер алфавіту: Додаток А, Додаток Б та ін. Якщо в роботі є лише один додаток, то його не нумерують. Нижче, посередині рядка, пишуть заголовок [8].

Приклад оформлення додатків до кваліфікаційної роботи запропоновано в *Додатку 8*.

4. ЗАХИСТ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ.

4.1. Підготовка студента до захисту

Виконану і відповідно оформлену кваліфікаційну роботу студент подає науковому керівнику, який оцінює її теоретичний рівень, якість виконання дослідження, рівень здобутих знань та навичок, вміння аналізувати отримані результати, логічність та аргументованість думки, доцільність та обґрунтованість рекомендацій та рекомендує (чи не рекомендує) роботу до захисту. Тож студент допускається до захисту кваліфікаційної роботи лише після перевірки її науковим керівником.

Обов'язковим моментом допуску до захисту є *перевірка роботи на плагіат*.

Максимальний обсяг цитувань для кваліфікаційних (дипломних) досліджень не повинен перевищувати 40% від загального обсягу тексту, а робота допускається до захисту за умови, якщо її текст визнається оригінальним (з високою унікальністю) в межах 85-100%.

Отримавши відгук наукового керівника, студент подає кваліфікаційну (дипломну) роботу на кафедру та на рецензування. Не пізніше як за два тижні до захисту, відповідно із затвердженим графіком засідань Екзаменаційної комісії кафедра на підставі відгуку наукового керівника та рецензії (рецензій) надає рекомендацію щодо захисту кваліфікаційної (дипломної) роботи студента. Не пізніше як за п'ять днів до захисту кваліфікаційна (дипломна) робота разом із рецензією (рецензіями), відгуком наукового керівника передається в деканат для Екзаменаційної комісії.

Екзаменаційній комісії можуть надаватися також інші матеріали, що характеризують наукову та практичну значущість роботи (опубліковані статті, тези наукових доповідей за темою дослідження; акти впровадження результатів дослідження; розроблені та виготовлені студентом макети, моделі, пристрої тощо). Наявність таких матеріалів підвищує цінність кваліфікаційної (дипломної) роботи та враховується при її оцінюванні.

До захисту кваліфікаційної (дипломної) роботи допускаються студенти, які повністю виконали всі вимоги навчального плану.

4.2. Перелік і порядок обов'язкових процедур, за умови успішного проходження яких кваліфікаційна робота допускається до захисту¹¹

Кваліфікаційна робота виконується за темою, затвердженою на засіданні кафедри загальної та практичної психології та наказом ректора.

Згідно графіка підсумкової атестації, передбачено наступні процедури:

1. Перевірка на плагіат. Дану перевірку проводить офіційно призначена особа. Для перевірки кваліфікаційних робіт в НДУ використовується ліцензійна система перевірки академічних текстів на виявлення текстових запозичень Strike Plagiarism (система рекомендована Міністерством освіти та науки України для використання в закладах вищої освіти на основі укладеного з компанією Plagiat.pl Меморандуму). Кваліфікаційна робота не повинна містити академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації. У разі порушення академічної доброчесності здобувачем вищої освіти, він притягується до академічної відповідальності згідно Закону України «Про освіту».

Магістранту необхідно надіслати свою роботу в електронному вигляді (розділи основної частини і висновки) на адресу кафедри загальної та практичної психології kaf.psy@ndu.edu.ua За результатами перевірки видається протокол перевірки та висновок щодо наявності у роботі текстових запозичень і приймається рішення щодо допуску роботи до захисту.

Програма Strike Plagiarism подає висновок про рівень унікальності на основі двох коефіцієнтів – Коефіцієнти подібності (КП), що показують відсоток запозичень: коефіцієнт 1 та коефіцієнт 2. Перший коефіцієнт (КП 1) демонструє безпосередні запозичення, знайдені в мережі Internet і визначає

¹¹ Програма підсумкової атестації здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 053 Психологія. Освітньої програми «Психологія. Практична психологія. URL: <https://drive.google.com/file/d/1jx4hffQA7hvLj-clk0rf3MnPFWjMKmWr/view>

відсоток тексту, у якому знайдено збіги (фрази довжиною від 5 слів. Водночас другий коефіцієнт (КП 1) показує відсоток тексту, що містить збіги довжиною від 25 слів. Це дозволяє виявити значні запозичення (цілі речення та абзаци). Крім цього, визначається коефіцієнт цитування (КЦ) – кількість прямих цитат у лапках (пряма мова). Ці цитати на беруться до уваги при підрахунку коефіцієнтів подібності. Крім цього, програма аналізує інші спроби фальсифікації тексту, такі як заміна букв, білі знаки, парафрази тощо. Тому радимо виконувати роботу згідно з принципами академічної доброчесності та не вдаватися до фальсифікацій.

2. Проведення попереднього захисту робіт, на якому оцінюється готовність випускника до підсумкової атестації. На попередній захист потрібно мати результати перевірки кваліфікаційної роботи на плагіат, чорновий роздрукований примірник кваліфікаційної роботи та виступити з доповіддю на 5-7 хвилин за темою роботи, а також надати підтвердження апробації магістерського дослідження. Рішення про допуск або недопуск магістерської роботи до захисту на основі виступу студента на попередньому захисті приймає комісія кафедри.

3. Оформлення кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота оформлюється згідно вимог ДСТУ 3008-2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення» за методичними вказівками до виконання кваліфікаційної роботи магістра.

Кваліфікаційна робота оформлюється у твердій палітурці (брошурується). Порядок зшивання роботи: титульний аркуш, анотація, зміст, список умовних позначень (якщо є) вступ, розділи, висновки, список використаних джерел, додатки (не обов'язково).

Кваліфікаційна робота подається на кафедру у термін, передбачений графіком підсумкової атестації. До роботи додаються матеріали апробації, протокол аналізу звіту подібності, відзив наукового керівника, рецензії.

4. Направлення на рецензування. Кваліфікаційні роботи рецензуються фахівцями, яких призначено і затверджено на засіданні кафедри. Рецензії додаються до кваліфікаційної роботи з підписами рецензентів у термін, передбачений графіком підсумкової атестації. До роботи додаються дві рецензії – одна підписана зовнішнім рецензентом, одна – внутрішнім.

Зовнішній рецензент – це науковець, кандидат чи доктор психологічних наук (PhD) або суміжних галузей, якщо це відповідає темі, що належить до іншого закладу (не НДУ). Це може бути будь-який навчальний заклад чи інша організація, і підпис рецензента має бути засвідчений печаткою цієї організації.

Внутрішній рецензент – це науковець, кандидат чи доктор психологічних наук (PhD) з кафедри загальної та практичної психології, але не науковий керівник студента. Рецензія становить собою документ встановленого зразка з обов'язковим підписом рецензента та печаткою з місця роботи. Паперовий варіант кваліфікаційної роботи необхідно здавати на кафедру вже з наявністю цих рецензій.

Важливо! Для кваліфікаційної роботи бакалаврського рівня (дипломної) достатньо лише однієї рецензії, а для магістерської необхідно дві. Приклад оформлення рецензії на кваліфікаційну роботу наведено в *Додатку 12*.

5. Допуск до захисту. Допуск робіт до захисту здійснюється завідувачем кафедри у час, передбачений графіком підсумкової атестації. Враховується виступ студента на попередньому захисті, а також наявність готової кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота також допускається до захисту за умови, якщо її текст визнається оригінальним та не містить академічного плагіату¹². Студенти, які не виконали дані вимоги, до процедури захисту не допускаються.

¹² Положення про випуск кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя // Електронний ресурс. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/norm_baza/2022%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84.%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%20%28%D0%B7_%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%202023%29.pdf

4.3. Захист кваліфікаційної роботи

Не пізніше як *за два тижні* до захисту, відповідно до затвердженого графіку засідань екзаменаційної комісії, кафедра на підставі успішного передзахисту кваліфікаційної роботи із врахуванням результатів перевірки на плагіат надає рекомендацію щодо захисту кваліфікаційної роботи здобувача.

Не пізніше як *за п'ять днів до захисту* переплетена паперова кваліфікаційна робота разом із рецензією (рецензіями), відгуком наукового керівника передається в деканат/дирекцію для екзаменаційної комісії¹³.

Захист кваліфікаційної роботи проводиться на відкритому засіданні Екзаменаційної комісії, яка заслуховує виступ автора кваліфікаційної (дипломної) роботи, ознайомлюється з рецензією (рецензіями) на неї та відгуком наукового керівника.

На захисті наукових робіт студент у своїй доповіді повинен спершу повідомити членам комісії тему наукового дослідження. Далі він має викласти основний зміст, який стосується вступної частини рукопису та результатів емпіричної частини. В кінці доповіді повідомляються основні висновки щодо отриманих результатів.

Захист кваліфікаційної роботи – це запланована наукова дискусія, у ході якої студент повинен аргументувати свої власні судження, висновки. На захисті студент робить коротку доповідь (5-7 хвилин).

Для виступу перед Екзаменаційною комісією студентові надається орієнтовно 5-7 хвилин, що відповідає, озвученню приблизно 4-5 *сторінок тексту формату А4*, написаного 14 шрифтом, інтервалом 1,5.

Усний виступ студента на відкритому засіданні Екзаменаційної комісії, як правило, містить:

- ✓ обґрунтування актуальності теми;

¹³ Там же.

- ✓ визначення мети кваліфікаційної (дипломної) роботи, логіки реалізації конкретних завдань;
- ✓ розкриття сутності наукової новизни, теоретичної та практичної значущості отриманих результатів дослідження;
- ✓ розкриття основних положень теоретичного та емпіричного дослідження;
- ✓ виклад висновків, рекомендацій.

Студент зобов'язаний також по суті відповісти на запитання членів Екзаменаційної комісії та присутніх, дати аргументовані роз'яснення щодо критичних зауважень висловлених у рецензіях.

Під час виступу студент повинен продемонструвати рівень володіння матеріалом дослідження й аргументовано довести наукову та практичну цінність виконаної роботи, зокрема:

- ✓ виявити ґрунтовну обізнаність і належну ерудованість щодо обраної проблеми та предмета дослідження, в тому числі обізнаність у зарубіжних джерелах, в контексті своєї спеціальності;
- ✓ показати інноваційний характер самостійно отриманих результатів;
- ✓ поєднати виступ із використанням мультимедійних засобів, демонструванням таблиць, схем, виробів, пристроїв, установок тощо.

Отже, орієнтовна **структура виступу на захисті** може бути такою:

1. Актуальність та обґрунтування вибраної теми.
2. Об'єкт та предмет дослідження.
3. Гіпотеза дослідження.
4. Мета та завдання дослідження.
5. Основні робочі поняття і наукові положення, на які спирався автор.
6. Методика та методи дослідження.
7. Отримані результати.

8. Загальні висновки щодо кваліфікаційної роботи.

Особливу увагу слід приділити опису власного внеску у розробку проблеми, зокрема, емпіричній частині дослідження.

Після доповіді студент відповідає на запитання присутніх на захисті.

Для зручності доповіді та полегшення сприймання матеріалу студент може підготувати *презентацію* з основними ідеями доповіді та ілюстрацією ключових ідей кваліфікаційної роботи.

Вимогами до презентації є чіткість, послідовність, наявність читабельного шрифту та доцільного ілюстративного матеріалу. Презентація повинна допомагати студенту представити результати, туди також можна включити матеріал, що не увійшов у доповідь: ключові таблиці, графіки, рисунки тощо.

Списки допущених до захисту кваліфікаційних робіт здобувачів вищої освіти подаються екзаменаційній комісії деканатом. До захисту не допускаються здобувачі вищої освіти, які не виконали навчальної магістерської програми і мають академічну заборгованість на момент подання до захисту кваліфікаційної роботи.

Деканат організовує ознайомлення членів екзаменаційної комісії з кваліфікаційними роботами здобувачів вищої освіти магістратури.

Публічний захист кваліфікаційних робіт відбувається перед екзаменаційною комісією (ЕК) та запрошеними стейкхолдерами. На засідання ЕК із захисту кваліфікаційних робіт на кожну роботу подаються такі матеріали:

- ✓ Подання голові ЕК щодо захисту кваліфікаційної (дипломної) роботи, у якому містяться довідка про успішність, висновок керівника, висновок випускової кафедри загальної та практичної психології;
- ✓ кваліфікаційна робота та папка з матеріалами про апробацію наукового дослідження;
- ✓ відзив наукового керівника;

- ✓ дві рецензії (для бакалаврських робіт одна);
- ✓ протокол перевірки роботи на плагіат;
- ✓ зведена відомість успішності.

Перед захистом здобувач вищої освіти зобов'язаний ознайомитися з відзивом наукового керівника і рецензіями, проаналізувати їх та підготувати відповіді на зауваження. Захист кваліфікаційних робіт проводиться на відкритому засіданні ЕК за участю не менш як половини її складу при обов'язковій присутності голови комісії.

Дата захисту визначається графіком засідань екзаменаційної комісії, що затверджується наказом ректора і доводиться деканатами до відома голови, членів ЕК, здобувачів вищої освіти. Цим наказом призначається секретар комісії, який має забезпечувати відповідне документування роботи ЕК.

Процедура захисту кваліфікаційної роботи здобувачів вищої освіти магістратури складається з:

- ✓ доповіді здобувача вищої освіти, яка ілюструється презентацією;
- ✓ відповідей на запитання членів ЕК;
- ✓ відповідей на зауваження рецензентів та наукового керівника;
- ✓ підсумків захисту кваліфікаційної роботи (дається оцінка кваліфікаційній роботі кожного здобувача вищої освіти).

Здобувач вищої освіти готує до захисту доповідь та ілюстративний матеріал у вигляді мультимедійної презентації, які відображають результати дослідження, основні висновки, узагальнення та пропозиції, що містяться в роботі. Необхідну кількість та зміст ілюстрацій доповідач визначає самостійно та погоджує з керівником.

Захист кваліфікаційної роботи розпочинається з доповіді магістранта, який протягом 5-7 хвилин повинен викласти такі аспекти роботи:

- ✓ назва та актуальність теми;
- ✓ структура роботи;

- ✓ об'єкт, предмет, мета, завдання, гіпотеза дослідження;
- ✓ зміст проведеного теоретичного й емпіричного дослідження та його основні результати;
- ✓ основні висновки.

Члени ЕК, які присутні на захисті, ставлять доповідачу запитання з метою визначення рівня його загальнотеоретичної і професійної підготовки та наукової ерудиції. Після відповіді на запитання слово надається науковому керівникові для характеристики й оцінки кваліфікаційної роботи. У разі його відсутності з поважної причини відзив повинен бути оприлюднений одним із членів ЕК. Потім оголошуються рецензії на кваліфікаційну роботу, яка захищається.

Під час захисту ведеться протокол засідання ЕК. Окремо відзначається думка членів ЕК про наукову і практичну цінність кваліфікаційної роботи та їх рекомендації щодо підсумкової оцінки. Загальний захист кваліфікаційної роботи здобувачів магістратури, як правило, не перевищує 30 хвилин.

Випускники, які отримали під час захисту незадовільні оцінки, відраховуються з університету і їм видається академічна довідка про навчання в магістратурі. Для повторного захисту кваліфікаційна робота може бути прийнята лише через рік.

На підставі рецензій, відзиву наукового керівника та результатів захисту кваліфікаційної роботи екзаменаційна комісія приймає вмотивоване рішення стосовно кожного здобувача щодо оцінки кваліфікаційної роботи та присвоєння її автору кваліфікації магістра. Рішення екзаменаційної комісії щодо оцінки знань, виявлених під час підготовки та захисту кваліфікаційної роботи, а також присвоєння здобувачу вищої освіти кваліфікації та видачі йому відповідного диплома ухвалюється на закритому засіданні відкритим голосуванням більшістю голосів членів комісії, які брали участь у засіданні.

Після обговорення підсумків захисту на закритому засіданні ЕК оприлюднюється її рішення. У разі незгоди членів ЕК щодо оцінки певної

кваліфікаційної роботи і однакої кількості голосів голос голови є вирішальним.

Результати захисту кваліфікаційних робіт оголошуються в день захисту після оформлення протоколів екзаменаційної комісії. Секретар комісії веде протоколи захисту і присвоєння кваліфікації, які підписуються головою і членами ЕК і здаються в навчальний відділ. Після захисту усі кваліфікаційні роботи виставляються у репозитарій НДУ ім. М. Гоголя і зберігаються на випусковій кафедрі протягом п'яти років.

За результатами успішного захисту кваліфікаційної роботи екзаменаційна комісія приймає рішення про присвоєння кваліфікації Магістра психології / Бакалавра психології, психолога і про видачу здобувачу вищої освіти диплома встановленого зразка.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Оцінювання кваліфікаційної роботи відбувається за 100-бальною системою, в оцінку входить як виконання та оформлення кваліфікаційної роботи (до 70 балів), так і її захист (до 30 балів).

Оцінюється загальний рівень теоретичної та практичної підготовки студента з даної теми, вміння оперувати понятійно-категоріальним апаратом з відповідної психологічної проблематики, методологічна обґрунтованість дослідження, вміння застосовувати емпіричні та статистичні процедури, вміння формулювати узагальнення та висновки тощо.

Обов'язкова умова високої якості кваліфікаційної роботи – її науковість, чітка логіка викладу, правильність мовностилістичного оформлення. Текст повинен бути старанно вивірений автором після комп'ютерного набору перед друком принтером. Відповідальність за достовірність використаних у роботі числових, фактичних даних, цитат тощо несе автор.

При оцінюванні кваліфікаційної роботи екзаменаційна комісія враховує такі основні компоненти¹⁴:

- 1 – вагомість отриманих наукових результатів та якість оформлення кваліфікаційної роботи;
- 2 – презентацію та представлення результатів роботи під час офіційного захисту;
- 3 – оприлюднення результатів кваліфікаційної роботи.

¹⁴ Положення про випуск кваліфікаційну (дипломну) роботу студента Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя // Електронний ресурс. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/norm_baza/2022%20%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84.%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%20%28%D0%B7%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%202023%29.pdf

№ з/п	Орієнтовні критерії оцінювання	Кількість балів
1.	<p>Вагомість отриманих наукових результатів:</p> <ul style="list-style-type: none"> - точність та коректність формулювань наукових положень та висновків; - наукова новизна та практична значущість; - актуальність обраної теми наукового дослідження; - чіткість постановки мети та завдань кваліфікаційної роботи та повнота їх реалізації; - адекватність обраних методів наукового дослідження; - обсяг отриманих експериментальних даних та глибина їх інтерпретації; - дотримання наукового стилю викладу інформації. 	до 50 балів (для магістрів), до 55 балів (для бакалаврів)
2.	Якість оформлення кваліфікаційної роботи відповідно до встановлених вимог.	до 10 балів
3.	Представлення результатів кваліфікаційної роботи на офіційному захисті (якість доповіді та мультимедійної презентації, відповіді на запитання)	до 30 балів
4.	<p>Оприлюднення результатів кваліфікаційної роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - участь в наукових конференціях, конкурсах студентських наукових робіт; - наявність наукової публікації за результатами кваліфікаційної роботи (в друкованому чи електронному виданні); - впровадження результатів наукової роботи в практику, наявність актів впровадження 	до 10 балів (для магістрів), до 5 балів (для бакалаврів)
Максимальна оцінка		100 балів

До *специфічних критеріїв*, що застосовуються до всіх наукових робіт загалом, так і до психологічних досліджень зокрема, під час оцінювання кваліфікаційної роботи застосовуються наступні:

- ✓ Теоретичний рівень роботи: змістовність та глибина психологічного аналізу літературних джерел, науковість стилю викладу.
- ✓ Оперування науковою психологічною термінологією, коректне вживання психологічних понять і термінів, чітке визначення досліджуваних явищ.
- ✓ Самостійність аналізу опрацьованого матеріалу, академічна доброчесність.
- ✓ Грамотність та коректність цитування наукових джерел.
- ✓ Якість виконання емпіричного психологічного дослідження: коректний вибір та валідність методів дослідження, обґрунтування обраних методів, послідовність усіх етапів дослідження, дотримання етичних вимог та ін.
- ✓ Відповідність обраних методів завданням дослідження, грамотність формулювання завдань.
- ✓ Наукова обґрунтованість, коректність підбору вибірки психологічного дослідження, репрезентативність вибірки відповідно до обраної теми.
- ✓ Вміння аналізувати отримані психологічні результати: наявність обґрунтованих висновків, логічної структури аналізу результатів, коректне графічне представлення одержаних результатів дослідження тощо.
- ✓ Вміння поєднати теоретичні надбання з емпіричним дослідженням та психологічною практикою.
- ✓ Логічність та аргументованість думки під час доведення гіпотези.
- ✓ Доцільність та обґрунтованість психологічних рекомендацій.
- ✓ Вмілий виклад та знання матеріалу, що продемонстровані на захисті, грамотна презентація результатів дослідження під час захисту.
- ✓ Вміння обґрунтовувати власну думку на захисті, відповіді на питання комісії на захисті.

- ✓ Якість та грамотність оформлення роботи: відсутність орфографічних, синтаксичних та ін. помилок, оформлення згідно з вимогами, грамотна українська мова тощо.
- ✓ Наявність апробації психологічного дослідження: публікації з теми кваліфікаційної роботи, виступи на психологічних конференціях тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наказ МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації». Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17>
2. Журавльова Л. П., Котлова Л. О., Пирог Г. В. Методичні рекомендації до написання магістерських робіт з психології. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 48 с.
3. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання: ДСТУ 8302:2015. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 16 с.
4. Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання: ДСТУ 3008:2015. Київ: ДП «УкрНДНЦ», 2016. 26 с.
5. Кислий В.М. Організація наукових досліджень : навчальний посібник / В.М. Кислий. Суми : Університетська книга, 2011. 224 с.
6. Климчук В.О. Математичні методи у психології. URL: http://umo.edu.ua/images/content/aspirantura/zabezp_discipl/%D0%9A%D0%BB%D0%B8%D0%BC%D1%87%D1%83%D0%BA.pdf
7. Кошова І.В., Кресан О.Д. Методичні рекомендації до написання кваліфікаційних робіт з психології: для студентів спеціальності 053 “Психологія”. Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 52 с. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2021/zahal_psy_lib/%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96%20%D1%80%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97.pdf

8. Кошова І.В., Кресан О.Д. Написання курсової роботи з психології: методичні рекомендації для студентів спеціальності С4 Психологія. Ніжин: Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2026. 51 с.
9. Магістерська робота: методика підготовки: посібник Т. О. Долбенко, І. С. Бондар, Ю. І. Горбань, В. А. Русавська. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 140 с.
10. Методичні рекомендації до написання курсових робіт з психології / уклад. К. П. Гавриловська, Л. О. Котлова. Житомир, 2015. 34 с.
11. Методичні рекомендації до написання курсової роботи з психології (для студентів спец. «Практична психологія») / І.В.Кошова, І.М.Наказна, О.Д.Кресан. Ніжин: НДПУ ім.М.Гоголя, 2004. 18 с.
12. Методичні рекомендації до написання студентських наукових робіт з психології: для студентів спеціальностей «Практична психологія», «Психологія» / О.П.Никоненко, І.В.Кошова, І.М.Наказна, О.Д.Кресан. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М.Гоголя, 2010. 38 с.
13. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посібник / за ред. А. Є. Конверського. К. : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
14. Основи наукових досліджень : навч. посібник / за ред. В.І.Саюк, Є.Р.Чернишової. К.: Педагогічна думка, 2012. 144 с.
15. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій. Бюлетень ВАК України. 2007. № 6. С. 9-17. 12.
16. Приклади оформлення бібліографічного опису відповідно до ДСТУ 8302:2015 URL: <http://aphd.ua/pryklady-oformlennia-bibliografichnoho-opysu-vidpovidno-do-dstu-83022015/>
17. Цехмістрова Г.С. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник. К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 352 с.

ДОДАТОК 1

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ СТОРІНКИ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра загальної та практичної психології

Освітньо-наукова програма: Клінічна психологія з основами психотерапії
Спеціальність: Психологія

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня *магістр*

ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Студентки **Мельник Юлії Іванівни**

Науковий керівник:

Іваненко К.М., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

Рецензенти:

Бондарчук М.А., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

Петренко В.В., доктор психологічних наук,
професор кафедри загальної психології
Київського національного університету ім.
Т.Шевченка,

Допущено до захисту: ____ 2026 р.

в.о. завідувача кафедри:

кандидат психологічних наук,

доцент О.А.Тимошенко

Ніжин-2026

30

ДОДАТОК 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ ТА КЛЮЧОВИХ СЛІВ ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ

Анотація. Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню особливостей професійного вигорання працівників банківської сфери в умовах підвищеного психоемоційного навантаження. У роботі здійснено теоретичний аналіз феномену професійного вигорання, зокрема розглянуто основні наукові підходи до його вивчення. Особливу увагу приділено трикомпонентній моделі вигорання, що включає емоційне виснаження, деперсоналізацію та редукцію професійних досягнень. Проаналізовано психологічні чинники, стадії розвитку та симптоми вигорання, а також роль індивідуальних ресурсів особистості, таких як резильєнтність і копінг-стратегії.

Емпірична частина дослідження спрямована на виявлення взаємозв'язку між рівнем суб'єктивного стресу, особливостями копінг-поведінки та проявами професійного вигорання у працівників банківської сфери. Для цього використано валідовані психодіагностичні методики, зокрема шкалу сприйманого стресу (PSS-10), опитувальник професійного вигорання Маслач–Джексон (MBI), шкалу резильєнтності (BRS) та методику BASIC Ph. Застосовано методи статистичного аналізу для інтерпретації отриманих результатів.

У результаті дослідження підтверджено наявність значущих зв'язків між рівнем стресу та показниками вигорання, а також виявлено роль особистісних ресурсів у запобіганні його розвитку. На основі отриманих

даних розроблено практичні рекомендації щодо профілактики професійного вигорання та підвищення психологічної стійкості працівників банківських установ.

Ключові слова: професійне вигорання, емоційне виснаження, деперсоналізація, банківська сфера, стрес, резильєнтність, копінг-стратегії.

Abstract. The qualification paper is devoted to the study of the specific features of professional burnout among banking sector employees under conditions of increased psycho-emotional workload. The paper provides a theoretical analysis of the phenomenon of professional burnout, in particular examining the main scientific approaches to its study. Special attention is paid to the three-component model of burnout, which includes emotional exhaustion, depersonalization, and reduced personal accomplishment. Psychological factors, stages of development, and symptoms of burnout are analyzed, as well as the role of individual personal resources such as resilience and coping strategies.

The empirical part of the study aims to identify the relationship between the level of perceived stress, characteristics of coping behavior, and manifestations of professional burnout among banking employees. For this purpose, validated psychodiagnostic tools were used, including the Perceived Stress Scale (PSS-10), the Maslach Burnout Inventory (MBI), the Brief Resilience Scale (BRS), and the BASIC Ph coping resources assessment. Statistical analysis methods were applied to interpret the obtained results.

The findings confirm the presence of significant relationships between stress levels and burnout indicators, as well as highlight the role of personal resources in preventing its development. Based on the results, practical recommendations were developed for the prevention of professional burnout and the enhancement of psychological resilience among banking sector employees.

Keywords: professional burnout, emotional exhaustion, depersonalization, banking sector, stress, resilience, coping strategies.

ДОДАТОК 3

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗМІСТУ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема: ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ПІДЛІТКІВ
З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПСИХОЛОГІЇ.....	5
1.1 Поняття моральної саморегуляції.....	5
1.2 Особливості та психологічні чинники моральної саморегуляції особистості.....	9
1.3 Зв'язок моральної саморегуляції з девіантною поведінкою особистості...	15
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ.....	20
2.1 Особливості моральної саморегуляції у підлітковому віці.....	20
2.2 Психологічні особливості та чинники девіантної поведінки підлітків.....	25
2.3. Роль моральної саморегуляції у виникненні у підлітків девіантної поведінки.....	31
РОЗДІЛ III. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ МОРАЛЬНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПІДЛІТКІВ, СХИЛЬНИХ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ.....	35
3.1 Методи, методика та процедура дослідження.....	35
3.2 Результати вивчення рівнів моральної саморегуляції підлітків.....	41
3.3 Результати дослідження схильності підлітків до девіантної поведінки....	47
3.4. Встановлення взаємозв'язку між рівнем моральної саморегуляції та схильністю до девіантної поведінки у підлітків.....	53
3.5. Специфіка моральної саморегуляції у підлітків з девіантною поведінкою	58
ВИСНОВКИ.....	61
ЛІТЕРАТУРА.....	63
ДОДАТКИ.....	70

ДОДАТОК 4

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ПЕРЕЛІКУ УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ ТА СКОРОЧЕНЬ

Перелік умовних позначень та скорочень

Скорочення	Повна назва (розшифровка)
РАС	Розлади аутистичного спектра (Autism Spectrum Disorder – ASD)
КВД	Когнітивний довербальний розвиток
ЕМ	Експресивне мовлення
РМ	Рецептивне мовлення
СВ	Соціальна взаємодія
ХВП	Характерна вербальна поведінка
CASD	Опитувальник розладів спектра аутизму (Checklist for Autism Spectrum Disorder)
PEP-3	Психоосвітній профіль, третя редакція (Psychoeducational Profile –Third Edition)
TEACCH	Програма лікування та навчання дітей з аутизмом та пов'язаними з ними вадами комунікації (Treatment and Education of Autistic and related Communication-handicapped Children)
ТоМ	Модель психічного (Theory of Mind) – здатність розуміти стани інших людей
PDA	Патологічне уникнення вимог (Pathological Demand Avoidance) – специфічний профіль поведінки
DSM-5	Діагностичний і статистичний посібник із психічних розладів, 5-те видання
МКХ-11	Міжнародна класифікація хвороб, 11-й перегляд
ІРЦ	Інклюзивно-ресурсний центр
ІД	Індекс дезадаптації – розрахунковий показник рівня порушень

ДОДАТОК 5

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ВСТУПУ ДО МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

**Тема: ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ
БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ**

ВСТУП

В нинішніх умовах тривалої війни, економічної нестабільності та психологічної втоми українського суспільства тема збереження професійного добробуту набуває особливої актуальності. Банківська сфера, як одна з найбільш регламентованих, клієнтоорієнтованих і навантажених відповідальністю галузей, висуває до працівників високі вимоги до емоційної стійкості, адаптивності та витривалості. Постійна напруга, необхідність працювати з емоційно складними зверненнями клієнтів, багатозадачність, обмежені ресурси створюють підґрунтя для розвитку професійного вигорання. Саме тому звернення до теми емоційного вигорання в банківській сфері є своєчасним і важливим для практики психологічної підтримки персоналу та розвитку наукового розуміння психічних процесів у професійному контексті.

Проблематика емоційного вигорання широко висвітлюється у вітчизняній та зарубіжній літературі. Серед провідних дослідників можна відзначити таких вчених, як Г. Фрейденбергер, К. Маслач, С. Джексон, В. Бойко, В. Халанський та ін., які досліджували структуру вигорання, його психологічні детермінанти та наслідки. Водночас вивчення вигорання у контексті банківської сфери, його зв'язок із такими ресурсними характеристиками, як резильєнтність, копінг-стратегії та рівень суб'єктивного стресу, не були достатньо досліджені, тому ця проблема потребує подальшого наукового осмислення.

Метою магістерської роботи є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження особливостей професійного вигорання працівників банківської сфери.

Об'єктом дослідження є психологічний стан працівників банківської сфери в умовах підвищеної професійної та соціально-психологічної напруги.

Предметом дослідження є особливості професійного вигорання працівників банківської сфери.

Гіпотези дослідження:

1. Високий рівень суб'єктивного стресу корелює з рівнем емоційного вигорання, зокрема емоційним виснаженням та деперсоналізацією.
2. Низький рівень модальності "Belief" (віра, переконання, цінності) пов'язаний із підвищеним рівнем вигорання.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми професійного вигорання та його складових. Проаналізувати наукові підходи до їх визначення та особливостей.
2. Визначити психологічні особливості та чинники професійного вигорання. Проаналізувати роль резильєнтності, стресу та копінг-стратегій особистості у процесі виникнення професійного вигорання.
3. Емпірично дослідити особливості професійного вигорання у працівників банківської сфери та пов'язані з ними психологічні явища.
4. Розробити практичні рекомендації щодо профілактики вигорання та посилення психологічної стійкості працівників банківської сфери.

У процесі написання роботи було використано наступні **методи наукового дослідження:**

- *Теоретичні методи:* аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукових джерел з проблеми професійного вигорання, копінг-стратегій; систематизація підходів до розуміння феномену вигорання в банківській сфері, узагальнення теоретичних положень для формування концептуальної основи дослідження;
- *Емпіричні методи:* анкетування, тестування з використанням валідних психодіагностичних методик: шкала суб'єктивного сприймання стресу (PSS-10), опитувальник Маслач-Джексон (Maslach Burnout Inventory –

MBI); шкала резильєнтності (Brief Resilience Scale – BRS); тест BASIC Ph (Методика копінг-ресурсів М. Лахада), напівструктуроване інтерв'ю з респондентами для якісного доповнення кількісних даних.

- *Статистичні методи*: описова статистика, розрахунок середніх значень і стандартного відхилення; кореляційний аналіз (за Пірсоном, Спірменом); Т-критерій Ст'юдента; міжгруповий порівняльний аналіз.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні уявлень про взаємозв'язок між збалансованістю копінг-стратегій та проявами професійного вигорання у працівників банківської сфери, а також у доповненні емпіричної бази даних для подальших досліджень психологічної стійкості в умовах хронічного професійного стресу.

Практичне значення дослідження полягає у використанні отриманих результатів для розробки програм профілактики емоційного вигорання, формування рекомендацій для HR-підрозділів банківських установ, підготовки тренінгових та навчальних програм для підвищення психологічної гнучкості персоналу.

Апробація роботи. Основні ідеї даного дослідження були висвітлені на конференціях:

- XIV Міжнародна науково-практична конференція «Психологія і війна», 23–24 квітня 2024 року, м.Ніжин.
- XV Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми збереження психічного здоров'я особистості», 23-24 квітня 2025 року, м.Ніжин.
- «Молодь у науці». Конференція молодих науковців, 15–24 травня 2024, року м.Ніжин, НДУ.

Публікації:

1. Котик С.М. Вплив війни на професійне вигорання особистості. *Психологія і війна*: збірник матеріалів XIV Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2024 р., м. Ніжин) / за ред. М. В. Папучі. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. с.159-160. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/2024/%D0%97%D0%91_%20%D0%9C%20%D0%9F%D0%A1%D0%98%D0%A5

[%20%D0%86%20%D0%92%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%90%20doc.pdf#page=160](https://www.ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_30_2024.pdf#page=160)

2. Котик С.М. Професійне вигорання вчителів. *Вісник студентського наукового товариства*: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука [електронне видання]. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2024. Вип. 30. с.178-180. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_30_2024.pdf#page=179

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (47 найменувань, з них 10 іноземною мовою) та додатків. Робота містить 6 таблиць та 12 рисунків. Загальний обсяг роботи – 71 сторінка друкованого тексту.

ДОДАТОК 6

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Наукові джерела оформлюються відповідно до типу джерела, кількості авторів, наявності вихідної інформації щодо джерела. Книги з різною кількістю авторів, статті, монографії, публікації в збірниках тез доповіді, електронні та Internet-видання можуть мати різні вимоги до оформлення. Нижче наведено приклади оформлення різних типів джерел згідно з вимогами за стандартом ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» [3], [4].

Джерела розміщують в алфавітному порядку. Спочатку в списку наводять джерела кирилицею, а потім латиницею. Основні реквізити включають: автор(и), назва джерела, вид видання, місто, видавництво, рік, кількість сторінок [16].

Книги: один автор

Гуляс І.А. Аксіопсихологічне проектування життєвих досягнень особистості: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 448 с.

Горностай П. П. Консультативна психологія : Теорія і практика проблемного підходу. 2-ге вид., перероб. і допов. / П. П. Горностай ; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Київ : Ніка-Центр, 2025. 416 с. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/gornostai-counseling-psychology.pdf>

Власова О. І. Педагогічна психологія : навчальний посібник. Київ: Либідь, 2015. 400 с.

Гончаренко С. М. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.

Книги: два автори

Засекіна Л. В., Пастрик Т. В. Основи психології та міжособове спілкування : навч. посіб. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. 184 с.

Косенчук О., Тарнавська Н. Підтримуємо та зберігаємо психічне здоров'я дітей. Методичний посібник для вихователів. ВГО «Асоціація працівників дошкільної освіти», UNISEF, 2023. URL: <https://psychologdcpp.in.ua/wp-content/>

<uploads/2023/12/%D0%AC%D0%AC%D0%AC%D0%AC%D0%AC%D0%AC%D0%AC.pdf>

Білобровко Т. І., Кожуховська Л. П. Філософія науки й управління освітою : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2015. 166 с.

Гура О. І., Гура Т. Є. Психологія управління соціальною організацією : навч. посіб. 2-ге вид., доп. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. 212 с.

Книги: три автори

Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / За ред. І. Я. Коцана. Луцьк: РВВ «Вежа», Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с. URL: <https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/25834/1/psihologiazdorovia.pdf>

Кузнецов М. А., Фоменко К. І., Кузнецов О. І. Психічні стани студентів у процесі навчально-пізнавальної діяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2015. 338 с.

Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.

Книги: чотири і більше авторів

Науково-методичні основи психологічного супроводу діяльності вчителя в умовах реформування освіти (діагностика і корекція). Практичний посібник. / авт. кол.: В. Г. Панок, І. В. Марухина, В. В. Рибалка, В. М. Горленко, Д. Д. Романовська, В. В. Предко, С. К. Шандрук, М. В. Саврасов, Н. В. Сосновенко; за наук. ред. В. Панка. Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи НАПН України, 2022. 192 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/733538/1/Nauk_metod_osnovy_psykhol_suprovodu_diiialnosti_vchytelia_v_umovakh_reform_osvity_%28diahnostyka_korektsiia%29.pdf

Розвиток життєвої компетентності особистості в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України : монографія / Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька [та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України. 2025. 207 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/743074/>

Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.

Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.

Автори та редактори / упорядники

Здоровий спосіб життя в умовах війни: соціально-психологічний підхід [Електронний ресурс] : монографія / кол. авт. ; за наук. ред. М. С. Дворник / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2025. 240 с. URL: <https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2025/10/healthy-lifestyle-in-conditions-of-war-a-socio-psychological-approach-monograph-2025.pdf>

Бутко М. П., Неживенко А. П., Пепа Т. В. Економічна психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Бутко. Київ : ЦУЛ, 2016. 232 с.

Психологія студента : колективна монографія / В. О. Олефір, І. В. Кряж, Н. П. Крейдун та ін. ; за заг. ред. В. О. Олефіра, І. В. Кряж. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2023. 340 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/4d377856-0c1c-4f51-bc9e-d635bcf643c5/content>

Без автора

Базова програма розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / наук. ред. О. Л. Кононко. Київ : Світич, 2008. 430 с.

Криміналістика : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Галана ; уклад. Ж. В. Удовенко. Київ : ЦУЛ, 2016. 320 с.

Миротворення в умовах гібридної війни в Україні : монографія / за ред. М. А. Лепського. Запоріжжя : КСК-Альянс, 2017. 172 с.

Багатотомні видання

Алгоритми діяльності працівників психологічної служби : Т. 2 / авт. кол. за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2020. 106 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/723133/1/Algoritm_T_2_new.pdf

Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / Акад. прав. наук України. Харків : Право, 2009. Т. 2 : Конституційні засади правової системи України і проблеми її вдосконалення / заг. ред. Ю. П. Битяк. 576 с.

Літературознавча енциклопедія : у 2 т. Т. 2 : М-Я / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ. 2007. 624 с.

Автореферати дисертацій

Пушкарук І. Ю. Сім'я як чинник розвитку батьківської ідентичності чоловіка : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Івано-Франківськ, 2018.

Кулініч О. О. Право людини і громадянина на освіту в Україні та конституційно-правовий механізм його реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Маріуполь, 2015. 20 с.

Чиханцова О.А. Психологія становлення життєстійкості особистості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2021. 43 с.

Дисертації

Брагіна К.І. Губристична мотивація як умова прояву емоційного інтелекту осіб літнього віку: дис. ... доктора філософії : 053 Психологія / Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2022. 202 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/20550/1/brahina_dissertation.pdf

Басенко О.М. Особливості переживання підлітками стресових подій воєнних конфліктів: дис. ... доктора філософії : 053 Психологія / Національний університет «Києво-Могилянська академія». Київ, 2023. 214 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/4d377856-0c1c-4f51-bc9e-d635bcf643c5/content>

Дзюбко Л. В. Психологічні особливості ранньої шкільної дезадаптації і шляхи її подолання : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2000. 196 арк.

Назарук О. М. Вікові особливості розуміння особистого досвіду : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / АПН України; Інститут психології ім. Г.С.Костюка. К., 2004. 213 арк.: рис.

Частина видання: книги

Сердюк Л.З. Основні психологічні механізми самовдосконалення та самостворення особистості. *Самотворення у розвитку особистості*: науково-методичний посібник / Л. З. Сердюк, Т. М. Яблонська, О. І. Пенькова., Н. Д. Володарська та ін. / за ред. Л. З. Сердюк. К.: Педагогічна думка, 2015. С. 15-20.

Уманець Л. Проблема долі у практичній психології. *Основи практичної психології* / В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.: Підручник: 3-є видання. К.: Либідь, 2006. С.191-216.

Лозова О. Особливості семіозису в перцепції образотворчого мистецтва. *Психологія художньої творчості. Хрестоматія* / О.Лозова, С.Копилов, М.Шевельова. Том 3. London, GlobeEdit, 2023. С. 121-164. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47896/1/O_Lozova_OSPOM_FPSRSO.pdf

Частина видання: матеріалів конференцій (тези, доповіді)

Богуш А. М. Підготовка педагогічних кадрів до реалізації принципу наступності дошкільної і початкової ланок освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : збірник наукових праць (спецвипуск): матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. “Реалізація принципу наступності дошкільної та початкової ланок у контексті суб’єктної парадигми освіти” (Слов’янськ, 17-18 травня 2007 р.) / за заг. ред. проф. В. І. Сипченка. Слов’янськ : Видавничий центр СДПУ, 2007. С. 3-8.

Тихонова Ю. А. Особливості подолання стресу у підлітків під час війни. *Актуальні проблеми збереження психічного здоров’я особистості*: збірник матеріалів XV Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2025 р., м. Ніжин) / за ред. А.Ю. Ковтун. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, Видавець Лисенко М.М., 2025. С.400-403. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/2025/zbirnyk_psy_conf_2025.pdf#page=400

Луканюк Д. В. Агресія як психологічний бар’єр на шляху до самореалізації в ранньому юнацькому віці. *Психопрофілактика агресивної поведінки здобувачів освіти в умовах сьогодення*: збірник тез доповідей за матеріалами Всеукраїнського наукового полілогу (м. Черкаси, 24 жовтня 2023 р.) / за ред. П.В. Теслюка. Черкаси: КНЗ «ЧОПОПП ЧОР», 2023. С. 34-38.

Частина видання: довідкового видання

Рибалка В.В. Підготовка психологів і педагогів до роботи з обдарованою молоддю. *Рибалка В.В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості*: термінологічний словник. Київ, Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. С 216. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Rybalka_Valentyn/Slovyk_iz_psykholohii_ta_pedagogiky_obdarovanosti_i_talantu_osobystosti.pdf

Пирожкова Ю. В. Благодійна організація. *Адміністративне право України* : словник термінів / за ред.: Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.

Частина видання: продовжуваного видання / газет, журналів.

Статті в газетах і журналах, періодичних збірниках наукових статей

Кобець О., Микитчак А. Посттравматичні стресові стани та ресурси подолання стресу у вимушених переселенців. *Психологічний журнал*. 2024, № 12, (Червень). С. 124–129. DOI: <https://doi.org/10.31499/2617-2100.12.2024.306814>

Дзюбинська М.Я., Рещук Є.М. Комплексний підхід до психокорекційної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами: психологічні умови та ефективні методи. *Слобожанський науковий вісник*. Серія: Психологія, 2025, № 2. С. 68-71. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2025.2.11>

Борисенко Л. Л. Психологічні прояви функціональної асиметрії головного мозку людини. *Перспективи та інновації науки*. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина». 2023. №1 (19). С.423-435. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/3457/3475>

Петрик О. Вплив штучного інтелекту на методологію наукових досліджень у сучасній психології. *Психологічні перспективи*, 2025, № 45, С. 134-151. DOI: <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2025-45-pet>

Дубогай О. Д. Щоденник здоров'я школяра. *Валеологія*. 2019. №7, квітень. С. 2–6.

Інтернет-ресурси

Доманська В. Л. Просоціальна поведінка особистості як реалізація просоціальної спрямованості. *Вісник студентського наукового товариства* [електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2021. Вип. 25. С. 85-90. URL: http://www.ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_25_2021.pdf (дата звернення: 27.04.2026).

Заксер С. Скринінг потенційно травматичних подій та посттравматичного стресового розладу у дітей та підлітків CATS-2. *Психічне здоров'я України*. URL:

<https://youtu.be/c1CtOIHcBMw?si=WILRroq0Hj1DEoTh> (дата звернення: 15.03.2026).

Берташ В. Пріоритети визначила громада. *Голос України : електрон. версія газ.* 2012. № 14 (5392). Дата оновлення : 04.08.2012. URL: https://www.golos.com.ua/edition_archive/2025-11#google_vignette (дата звернення: 06.12.2025).

Кожухівський А. Д. Імітаційне моделювання систем масового обслуговування [Електронний ресурс] : практикум / Черкас. держ. технол. ун-т. Електрон. текст. дані. Черкаси, 2009. 1 електрон. опт. диск. (CD-R).

Приклад оформлення джерел іноземною мовою (латиницею)

Calhoun L. G. & Tedeschi R. G. Handbook of posttraumatic growth: Research and practice. New York: Psychology Press, 2014. 408 p.

Imperatori C., Bersani F. S., Massullo C., Carbone G. A., Salvati A., Mazzi G. Neurophysiological correlates of religious coping to stress: a preliminary EEG power spectra investigation. *Neuroscience Letters.* 2020. Vol. 728. Article e134956. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2020.134956>.

Joseph S. Growth Following Adversity: Positive Psychological Perspectives on Posttraumatic Stress. *Psychological Topics.* 2009. Vol. 18(2). P. 335–344.

Salman, M., Ali, Z., Khan, S. A., Gul, Z., Shah, A., et al. (2025). Effect of Perceived Social Support and Psychological Resilience on Mental Well-Being Among University Students. *International Journal of Psychological and Brain Sciences*, 10(5), 118-130. DOI: <https://doi.org/10.11648/j.ijpbs.20251005.14>

Stress and Coping across Development. Edited by Tiffany M. Field, Philip M. McCabe, Neil Schneiderman. Psychology Press Taylor & Francis Group. New York – London, 2009. 281 p.

ДОДАТОК 7

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ВИСНОВКІВ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Тема: ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ БАНКІВСЬКОЇ СФЕРИ

ВИСНОВКИ

Здійснивши теоретичний і емпіричний аналіз проблеми професійного вигорання банківських працівників, ми дійшли таких висновків:

Професійне вигорання є складним багатовимірним психоемоційним феноменом, що розгортається під впливом індивідуальних, міжособистісних та організаційних чинників. Воно формується в умовах хронічного емоційного та фізичного перенапруження, особливо у сферах діяльності типу «людина – людина», до яких належить банківська сфера. У сучасному контексті війни, соціальної нестабільності та економічного тиску, ризику вигорання суттєво зростають.

Професійне вигорання розвивається поступово і включає стадії: емоційного виснаження, зниження професійної ефективності та деперсоналізації. На ранніх етапах працівник може демонструвати ентузіазм, але з часом, за відсутності достатніх ресурсів і підтримки, розвивається знецінення власної діяльності та емоційне відсторонення.

Серед ключових чинників розвитку вигорання виявлено високий рівень суб'єктивно сприйманого стресу, знижену здатність до емоційної саморегуляції, домінування зовнішньої мотивації, низький рівень толерантності до невизначеності, а також обмежений репертуар конструктивних копінг-стратегій. Особистісні характеристики, зокрема підвищена тривожність, перфекціонізм і зовнішній локус контролю, також підвищують ризики вигорання.

Резильєнтність як індивідуальний ресурс відіграє захисну роль у протидії вигоранню. Високий рівень психологічної стійкості сприяє збереженню внутрішнього контролю, адаптації до змін та формуванню ефективних способів

подолання стресу. Однак навіть за умов високої резильєнтності, без підтримки з боку середовища, ефект може бути обмеженим.

Особливостями професійного вигорання банківських працівників є:

- підвищене емоційне навантаження внаслідок постійної комунікації з клієнтами та високого рівня відповідальності;
- високий ризик вигорання серед працівників з малим стажем і вразливих вікових категорій (30–40 років);
- превалювання когнітивного копінгу та опори на особисті цінності, за недостатньої залученості емоційних і уявних стратегій;
- складна динаміка поєднання вразливості та сили у жінок, які частіше демонструють як емоційне виснаження, так і більш адаптивні копінг-стратегії;
- краща психологічна витривалість у керівників завдяки досвіду, автономності та вищому рівню саморегуляції.

На основі всього вищезазначеного було виявлено, що високий рівень суб'єктивного стресу банківських працівників корелює з рівнем емоційного вигорання, зокрема емоційним виснаженням та деперсоналізацією. Це означає, що чим вищий рівень емоційного виснаження та деперсоналізації, тим вищий рівень емоційного вигорання. Водночас низький рівень модальності "Belief" (віра, переконання, цінності) також пов'язаний із підвищеним рівнем вигорання банківських працівників.

Отже, обидві гіпотези, висунуті на початку дослідження, підтвердилися. Таким чином можемо дійти висновку, що професійне вигорання працівників банківської сфери є наслідком складної взаємодії індивідуальних, ситуативних та системних факторів. Його подолання вимагає впровадження превентивних програм, розвитку культури ментального здоров'я в організаціях та посилення індивідуальної стресостійкості персоналу.

Перспективами подальших досліджень у вказаному напрямку є розробка програми психологічної допомоги для банківських працівників для профілактики та подолання їх емоційного вигорання.

ДОДАТОК 8

ПРИКЛАД НАПИСАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ДОДАТКІВ ДО КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

Додаток А РОЗРАХУНОК КОЕФІЦІЄНТА КОРЕЛЯЦІЇ ЗА ПІРСОНОМ В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІЙ ГРУПІ

Таблиця 1.

Вивчення взаємозв'язку рівня агресивності та емоційної обізнаності за
коефіцієнтом кореляції Пірсона, N=47

№ п/п	Емоційна обізнаність	Агресивність	X·Y	2X2	2Y2
1.	8	32	256	64	1024
2.	18	24	432	324	576
3.	18	32	576	324	1024
4.	12	38	456	144	1444
5.	14	35	490	196	1225
6.	8	32	256	64	1024
7.	16	38	608	256	1444
8.	13	30	390	169	900
9.	3	39	117	9	1521
10.	7	31	217	49	961
11.	13	41	533	169	1681
12.	16	35	560	256	1225
13.	9	21	189	81	441
14.	11	27	297	121	729
15.	10	33	330	100	1089
16.	8	33	264	64	1089
17.	16	32	512	256	1024
18.	15	29	435	225	841
19.	10	40	400	100	1600
20.	11	40	440	121	1600
21.	15	36	540	225	1296
22.	4	48	192	16	2304
23.	13	34	442	169	1156
24.	5	40	200	25	1600
25.	17	30	510	289	900
26.	11	31	341	121	961
27.	11	26	286	121	676
28.	16	39	624	256	1521
29.	16	41	656	256	1681
30.	5	50	250	25	2500
31.	12	47	564	144	2209
32.	4	35	140	16	1225
33.	0	40	0	0	1600
34.	9	34	306	81	1156

Продовження таблиці 1

35.	15	33	495	225	1089
36.	7	38	266	49	1444
37.	11	29	319	121	841
38.	8	37	296	64	1369
39.	1	26	26	1	676
40.	6	40	240	36	1600
41.	7	35	245	49	1225
42.	3	31	93	9	961
43.	12	40	480	144	1600
44.	10	34	340	100	1156
45.	12	40	480	144	1600
46.	10	35	350	100	1225
47.	10	29	290	100	841
$\Sigma =$	486	1640	16729	5978	58874

На основі наведеної вище таблиці розраховуємо коефіцієнт кореляції:

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i = \frac{486}{47} = 10.340425531915$$

$$\bar{Y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n Y_i = \frac{1640}{47} = 34.893617021277$$

$$SS_{XX} = \sum_{i=1}^n X_i^2 - \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^n X_i \right)^2 = 5978 - 486^2/47 = 952.55319148936$$

$$SS_{YY} = \sum_{i=1}^n Y_i^2 - \frac{1}{n} \left(\sum_{i=1}^n Y_i \right)^2 = 58874 - 1640^2/47 = 1648.4680851064$$

$$r = \frac{SS_{XY}}{\sqrt{SS_{XX} \cdot SS_{YY}}} = \frac{-229.298}{\sqrt{952.553 \cdot 1648.468}} = -0.183$$

Результат $r = -0.183$ є від'ємним, що свідчить про зворотну кореляцію: чим вища емоційна обізнаність, тим нижча агресивність.

За таблицею критичних значень статистичної значущості перевіряємо результат: кількість досліджуваних $n=47$, число ступенів свободи $n - 2$. В таблиці на рівні $p=0.05$ критичне значення $r=0.29$, таким чином $0.183 < 0.29$.

Висновок: коефіцієнт кореляції є статистично **незначущим**.

ДОДАТОК 9

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВОЇ СТАТТІ

УДК 159.922.8

СТАТЕВО-РОЛЬОВА СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІВЧАТ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ¹⁵

Москалець Наталія, магістрантка факультету педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв.

Науковий керівник – канд. психол. наук, доц. **Наконечна М. М.**, кафедра загальної та практичної психології.

Стаття присвячена актуальній проблемі статево-рольової соціалізації дівчат старшого шкільного віку. Визначено, що протягом різних етапів життєвого шляху фактори статево-рольової соціалізації наділені різним ступенем значущості. Зокрема, у підлітковий період розвитку до числа найбільш значущих чинників статево-рольової соціалізації відносять вплив із боку родини та в першу чергу батьків, колективу однолітків, засобів масової інформації та соціальних мереж.

Відзначено, що підлітковий вік постає достатньо відповідальним у процесі особистісного становлення людини, в тому числі й дівчат. Соціалізація дівчат старшого шкільного віку формується на основі взаємин із однолітками власної та іншої статі, в результаті чого дівчата отримують можливість порівняти себе з ровесницями та оцінити власну особистість, а також набути певний досвід статево-рольової поведінки. Підкреслено, що саме в період підліткового віку в дівчат формується й витворюється той стиль взаємин, що в подальшому стане характерним для родинного життя.

***Ключові слова:** особистість, соціалізація, статево-рольова соціалізація, підлітки, гендер.*

Abstract. The article is devoted to the actual problem of gender-role socialization of girls of high school age. It was determined that during different stages of the life path, the factors of sexrole socialization are endowed with different degrees of significance. In particular, in the adolescent period of development, among the most significant factors of gender-role socialization are the influence of the family and, first of all, parents, peer group, mass media and social networks.

It was noted that adolescence appears to be quite responsible in the process of personal development of a person, including girls. Socialization of girls of high school age is formed on the basis of relationships with peers of their own and other sexes, as a result of which girls get the opportunity to compare themselves with their peers and

¹⁵ Вісник студентського наукового товариства [електронне видання]: збірник наукових праць студентів, магістрантів і аспірантів / за заг. ред. О. В. Мельничука. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. Вип. 27. С.221-226. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/styd_visnuk/visnuk_stud_tov_27_2022.pdf#page=221

evaluate their own personality, as well as gain some experience of gender-role behavior. It is emphasized that it is during adolescence that the style of relationships that will later become characteristic of family life is formed and developed in girls.

Key words: personality, socialization, sex-role socialization, teenagers, gender.

Постановка проблеми. Наразі вивчення особливостей підліткової самоідентифікації в гендерному плані набуває дедалі більшої актуальності. Питання гендерних особливостей особистості набуває особливої актуальності в контексті розбудови громадянського суспільства, адже саме в культурі розвивається не лише гендерна поведінка, а й концепція чоловічої та жіночої психології.

Інтерес до цієї проблеми пов'язаний з тим, що категорія статі – одне з найважливіших історико-культурних і соціальних надбань людства; статевий фактор діє як у найперший, так і в останній періоди життя людини, тобто є постійною і стійкою характеристикою онтогенетичної еволюції людства. Слід зазначити, що онтогенез людини розкривається як послідовна зміна вікових періодів, однією з ознак якої є розвиток сценарію статевих метаморфоз.

Процес соціалізації передбачає, що кожна людина змушена обирати себе, власне его, створювати власне «Я» – концепцію, яке вона хоче і здатна визначити у власній гендерній ідентичності, оскільки незабаром стане чоловіком чи дружиною, батьком чи матір'ю. Гендерно-рольова ідентифікація визначає подальший розвиток особистості, орієнтацію на реальні моделі «Я-чоловік» та «Я-жінка» в нових мінливих умовах, наповнення їх егалітарними цінностями, які передбачають формування гендерної ідентичності, «Я» – поняття, гендерна роль та подібність до неї, своєрідна єдність гендерної самосвідомості та поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження гендерних аспектів поведінкових особливостей підлітків привертає увагу численних дослідників. Так, А. Ш. Апішева у своїй роботі представляє результати вивчення закономірностей конфліктних стосунків осіб підліткового та юнацького віку із батьками [1]. У дослідженні З. Р. Кисіль виокремлено сукупність психологічних особливостей виявлення агресії в підлітків, що призводять до виникнення конфліктних ситуацій або ж постають в якості реакції на такі ситуації [2]. Л. О. Коберник зосереджує дослідницький фокус власних студій на ціннісних орієнтаціях підлітків, розглядаючи їх крізь призму виникнення та подолання конфліктних поведінкових форм [3]. Л. О. Котловою здійснено аналіз гендерних особливостей конфліктних форм поведінки осіб підліткового та юнацького віку [4]. Т. С. Сапельнікова та Ю. О. Білоцерківська, звертаючись до розгляду поведінкових доміант учнів старшої школи, зосереджують увагу на чинниках їх конфліктності [9]. О. М. Чайковська у своєму дослідженні апелює до психологічних особливостей особистісної конфліктності в підлітків [13].

Виокремлення не досліджених раніше частин загальної проблеми. Підлітковий вік є саме тим періодом, коли гендерне сприйняття своєї та протилежної статі завершує своє формування та обумовлює подальші романтичні та родинні стосунки. Утім, попри позірну чисельність тематичних студій, маємо відзначити, що дослідники недостатньо активно звертаються до

проблеми визначення гендерних чинників формування особистості дівчат-підлітків, що зумовлює актуальність нашого дослідження.

Формулювання мети дослідження. *Мета* дослідження: визначення гендерних особливостей особистісного формування дівчат-підлітків. Виклад основного матеріалу. Процес розвитку гендерних ролей, як соціально зумовлених варіантів статевої поведінки та статево-рольової поведінки, відбувається в контексті досить важливого для життя особистості процесу, який називається соціалізація. За більшістю означень, соціалізація особистості – це засвоєння людиною суспільного досвіду, суспільних норм і цінностей.

Однією з основних складових соціалізації підлітка є засвоєння нею соціальних ролей. *По-перше*, в соціальних ролях закріплені норми і правила соціальної поведінки у вигляді рольових експектацій, тобто нормативних вимог до виконання соціальних ролей. *По-друге*, рольова поведінка – це найважливіший вид соціальної поведінки, а соціальні ролі – це засіб включення особистості в групу, в соціум, форма соціальної адаптації і особистісного самовираження одночасно.

Ю. Рождественська розглядає статево-рольову соціалізацію як «процес засвоєння індивідами соціокультурних факторів, які обумовлюють більшість наявних особливостей статево-рольової поведінки індивідів. До цих факторів передусім належать: гендерні настановлення як система уявлень про чоловіка і жінку; культурні стереотипи чоловічності і жіночності; відмінні засоби виховання хлопчиків і дівчат; специфічні види праці кожної статі; диференційовані чоловічі і жіночі ролі» [7, с. 17].

Розкриття сутності уявлень про підліткову соціалізацію на статево-рольовому рівні, в першу чергу постає необхідність у виявленні присутніх характеристик заявленого процесу. У нашому дослідженні зазначені поняття розглядаються в якості синонімічних, адже оперування уявленнями стосовно статево-рольової соціалізації здійснюється з огляду на рольову теорію.

У концепції О. Рубан міститься тлумачення статево-рольової соціалізації крізь призму активного особистісного опанування «стандартами, пов'язаними із психосексуальною культурою за мірою того, як вона заглиблюється до структури соціальних відносин» [8, с. 32].

С. Ставицькою представлено погляд на статево-рольову соціалізацію як на явище, що постає процесуальним і результативним виявом розвиткових характеристик дівчат / хлопців за мірою того, як вони в ході дорослішання опановують соціальними відносинами» [12, с. 596]. Науковиця зауважує, що це «процес особистісного, індивідуального розвитку підлітків та юнаків у структурі реальної життєдіяльності, що реалізується у взаєминах із однолітками, дорослими та самими собою» [12, с. 596].

Уважаємо за доцільне прийняти в якості базового поняття статево-рольової соціалізації, запропоноване С. Ставицькою. На особистість дівчини-підлітка, що характеризується неповнотою власної сформованості, впливає багато чинників. Це пов'язано із тим, що підлітки недостатньо емоційно пристосовані до переживання певних соціальних ситуацій та участі в їх розв'язанні.

Важливим компонентом особистісної самосвідомості дівчат-підлітків є їх гендерна ідентичність, яка активно формується протягом цього вікового періоду. Дівчина-підліток, усвідомлюючи себе як представницю певної статі, вибудовує певну лінію поведінки та оцінює її відповідно до загально визнаних стереотипів стосовно «жіночого» та «чоловічого».

Гендерні стереотипи справляють суттєвий вплив на поведінку підлітка та сприйняття ним усього того, що його оточує. У його поведінці найбільш чітко відображається ступінь вираженості маскулінних та фемінних рис, які були засвоєні в процесі соціалізації.

Формування ідентичності являє собою одне з головних завдань, що ставляться загалом перед підлітком. На думку Е. Еріксона, ідентичність визначається як «усвідомлення часової тривалості власного «Я», що включає дитяче минуле та вибудовує проєкцію себе в майбутнє. Йдеться про усвідомлення підлітком себе як людини, цілком відмінної від інтеріоризованих батьківських образів та здатної до самостійного здійснення системи виборів, що забезпечують цілісність та зрілість особистості» [14].

У зв'язку з цим формування гендерної ідентичності є значущим моментом зазначеного вікового періоду. На цьому етапі життя реалізується диференціація підлітком маскулінних та фемінних рис, як стосовно уявлень про себе, так і відносно інших людей. Виділення стереотипних чоловічих та жіночих рис залежно від статевої приналежності, відданість або спротив стосовно цих настанов визначають спосіб дій підлітка, його самопозиціонування в суспільстві.

В межах зазначеного вікового періоду зазвичай виділяють «три основні етапи розвитку гендерної ідентичності:

- недиференційованість маскулінних та фемінних рис;
- гіпердиференціація маскулінних та фемінних якостей;
- інтеграція маскулінних та фемінних ознак» [5].

Наразі найбільш поширеною й авторитетною з точки зору визначення гендерної ідентичності є андрогінна модель Л. О. Котлової. В межах зазначеної класифікації зауважується, що представники чоловічої та жіночої статей необов'язково мають відповідати традиційним моделям, а можуть поєднувати в собі як маскулінні, так і фемінні характеристики. Таке поєднання описує запропонований авторкою концепції андрогінний тип, який, на думку Л. О. Котлової, є одним із найбільш пристосованих до життя [4, с. 96].

Так, андрогінна особистість містить у собі багатоаспектний спектр статево-рольової поведінки. Він використовується відповідно до вимог ситуації, в якій є демонстрованим – інструментальності або експресивності. Відтак, людина андрогінного типу виявляє більшу гнучкість у статево-рольовій поведінці, ніж та, що наділена виключно маскулінними або фемінними характеристиками. При цьому обидві складові статево-рольової ідентичності розвиваються незалежно одна від одної.

На формування гендерної ідентичності в підлітковому віці справляють вплив численні чинники. До їх числа можна віднести: статеве дозрівання та фізіологічні зміни організму дитини, статевий диморфізм, структуру дитячо-

батьківських відносин, взаємини з однолітками обох статей, а також вплив суспільства, реалізований у ЗМІ, інтернет-спільноті та соціальних мережах.

На думку Л. О. Котлової, «поява гендерних стереотипів у підлітків зумовлена системою образів-еталонів, образів-орієнтирів та образів-відображень представників кожної статі різного віку» [4, с. 97]. О. М. Чайковська, у свою чергу, вважає, що вплив гендерних відмінностей відображається, більшою мірою, в стратегіях конфліктної взаємодії. Так, дівчата намагаються «поводитися згідно зі стандартною жіночою роллю, а хлопці, навпаки, досягають мети за допомогою різних шляхів. Дівчата частіше тяжіють до толерантності й демонструють бажання дійти компромісу. Водночас хлопці зазвичай у конфліктних ситуаціях демонструють уникання можливості дійти згоди або ж агресію в поведінці» [13, с. 251].

Емпіричне дослідження особливостей розвитку гендерної ідентифікації особистості дівчат-підлітків проводилося у першому півріччі 2021 року через онлайн-анкетування, що розміщалося у вільному доступі та, посилення на яке розповсюджувалося через соціальні мережі серед дівчат. Вибірку склали 50 дівчат з м. Києва, а також 50 осіб, що є батьками названих дівчат. Вік досліджуваних дівчат склав 14-16 років, вік батьків, що взяли участь у дослідженні – 35-55 років.

Дівчат було поділено на 2 групи – контрольну та експериментальну, кожна з яких кількісно була представлена 25 дівчатами-підлітками. Відносно батьків розподіл не проводився.

На першому етапі здійснено теоретичний аналіз проблеми, розроблено методика та програму дослідження.

На другому етапі емпірично досліджено відмінності в розумінні успіху підлітками та їх зв'язок із особистісними чинниками.

Необхідно зазначити, що у ході дослідження були використані загально-психологічні методи, з поміж яких ми використовували методи, що були найбільш доцільно аргументовані відповідно до встановленої мети.

В ході проведення даного дослідження ми використовували конкретно-пошуковий метод, що дав нам змогу отримати теоретичні відомості стосовно обраної нами теми. Ретельно проаналізувавши літературні джерела стосовно феномену емоційного інтелекту, особливостей підліткового віку, міжособистісної взаємодії та чинників її успішності обрано лише ті, що найповніше розкривають сутність понять та представляють різні точки зору на природу даних феноменів. Підсумовуючи проведену роботу зроблено висновки на основі таких методів як аналіз та синтез.

Методики, що були попередньо обрані та використовувалися на констатувальному етапі дослідження:

1. Опитувальник Кеттела (14PF/HSPQ (High School Personality Questionnaire) (адаптований тест Кеттела для дівчат 14-16 років).
2. Методика діагностики самоактуалізації особистості – САМОАО (А.В. Лазукіна, в адаптації Н.Ф. Каліної).

3. Опитувальник соціально-психологічної адаптації Карла Роджерса і Розалінд Даймонд. Опитувальник призначений для вивчення особливостей соціально-психологічної адаптації та пов'язаних із цим рис особистості.

4. Тест «Смисложиттєвих орієнтацій» (методика СЖО) Д. О. Леонтьєва дозволяє оцінити «джерело» або «суть» сенсу життя, що може бути знайдено людиною або в майбутньому (цілі), або в сьогодні (процес) або минулому (результат), або у всіх трьох складових життя.

5. Опитувальник «Підлітки про батьків» (ADOR) (Е. Шафер) дозволяє виявити тип відношень між дівчатами-підлітками та батьками в родині

За підсумками використання методики Кеттела у більшості досліджуваних дівчат-підлітків було виявлено тяжіння до стриманості, ригідності, холодності, пасивності та сором'язливості в поведінці, скептицизму і відчуженості. Зазвичай їм не притаманні вияви альтруїзму, вони намагаються уникати будь-якої відповідальності.

За підсумками використання методики САМОАО у більшості досліджуваних дівчат-підлітків розвиток самоактуалізації здійснювався відповідно із шкалами, пов'язаними з аутосимпатією, креативністю та контактністю. Сукупність указаних показників засвідчує наявність стійкості самооцінки, здатності до формування доброзичливих стосунків із оточенням, прагнення до креативної особистісної реалізації.

За підсумками використання методики К. Роджерса – Р. Даймонд було визначено, що у більшості досліджуваних дівчат-підлітків наявна перевага середнього рівня адаптації. Середній рівень свідчить про деяке зниження ряду показників соціально-психологічної адаптації особистості, що може вказувати на наявність психотравмуючої ситуації й включення механізмів психологічного захисту.

За підсумками використання методики ADOR було зазначено, що значна частина опитаних батьків ставиться до власних доньок-підлітків переважно позитивно. Проте інша частина батьків сприймає поведінку, вчинки та світоглядні доміанти своїх доньок-підлітків як подразник, вони не виявляють до них належної уваги, демонструють низький рівень поваги до особистості дитини. На нашу думку, саме таке ставлення визначає загальну перевагу низького та середнього рівня самооцінки в опитаних дівчат-підлітків.

Середнє значення самооцінки за більшістю показників легко піддається поясненню. Для підліткового віку притаманним постає лише формування перетворювальних процесів відносно життєвого планування, цілепокладання та реалізації особистості. Відтак, дівчата-підлітки характеризуються незадоволеністю рівня власних досягнень, неможливістю більш-менш віддаленого планування майбутнього.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, вивчення сутності статево-рольової соціалізації дівчат старшого шкільного віку дозволило нам розглядати статево-рольову соціалізацію як процес і результат загального й психосексуального розвитку дівчат-підлітків відповідно до вікових особливостей дорослішання, зумовлений конкретними соціальними умовами.

При вивченні сутності статево-рольової соціалізації підлітків було встановлено, що підлітковий вік – дуже відповідальний етап становлення особистості дівчат. Взаємини з ровесниками своєї статі надає можливість порівняти й оцінити себе, а романтичні стосунки з представниками протилежної статі дозволяють набути певний досвід статево-рольової поведінки.

Значущість факторів статево-рольової соціалізації на різних етапах життєвого шляху різна. В період підліткового віку особливо значущими факторами статево-рольової соціалізації є: сім'я й в першу чергу батьки, товариства однолітків, засоби масової інформації.

Винятково важливу роль у процесі статево-рольової соціалізації відіграють ровесники своєї й протилежної статі. У період підліткового віку дівчата «програють» і створюють той стиль взаємин, який перенесуть потім у свою сім'ю.

Література

1. Апішева А.Ш. Проблема конфліктних стосунків сучасних підлітків та юнаків з батьками. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». 2012. Вип. 2. С. 117–125.
2. Кисіль З.Р. Психологічні особливості агресивності у підлітковому віці. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 1. С. 32-40
3. Коберник Л.О. Ціннісні орієнтації як чинник виникнення та подолання конфліктних форм поведінки в юнацькому віці: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. Київ, 2010. 20 с.
4. Котлова Л. О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки у підлітковому та юнацькому віці. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. Педагогіка. Психологія: Зб. наук. пр, 2013. Вип. 19. С. 95–99.
5. Курдибаха О. М. Засвоєння гендерних ролей в підлітковому віці. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Психологія*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. Вип. 1095. С. 137–140.
6. Курдибаха О. М. Гендерні стереотипи як чинник особистісної ідентифікації підлітків у процесі соціалізації. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. 2014. Вип. № 16. С. 169–175.
7. Рождественська О.Ю., Мещеркіна О.Ю. Соціологічна концептуалізація маскулінності. *Соціологічні дослідження*. 2002. № 11. С. 15-25.
8. Рубан О. В. Гендерно-рольове питання у сучасному українському суспільстві: світоглядний аспект. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса, 2018. № 23. С. 31–34.
9. Сапельнікова Т. С., Білоцерківська Ю. О. Чинники конфліктної поведінки школярів 10-11 класів. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Психологічні науки»*. 2019. № 1. С. 67-72.
10. Синякова В. Б. Соціально-педагогічний супровід процесу гендерної соціалізації дівчат-підлітків з неповних родин. К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 120 с.

11. Синякова В. Б. Соціокультурні механізми гендерної соціалізації особистості. *Соціалізація особистості: культура, освітня політика, технології формування*: матеріали Міжнародної наук.- практ. конф. молодих учених і студентів(Суми, 20–21 квіт. 2011 р.). Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. С. 174-175.
12. Ставицька С. О. Соціально-психологічні особливості реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоствавлення як компонентів розвитку самосвідомості в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. За ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. Вип. 23. С.595-607.
13. Чайковська О.М. Психологічні особливості конфліктності особистості у підлітковому віці. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 38(1). С. 251–257.
14. Erikson E.H. Identity: youth and crisis. N.Y.: Norton & Company, Inc, 1968. 320 p.

ДОДАТОК 10

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ КОНФЕРЕНЦІЇ / ТЕЗ

ДОПОВІДІ

Сідлярук Б.В.

здобувачка II курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності «Психологія», факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, Україна

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя **Ковтун А.Ю.**

ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ПСИХІЧНИЙ ФЕНОМЕН У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ¹⁶

Тривожність як психічний феномен у дітей старшого дошкільного віку потребує системного погляду з урахуванням умов, у яких перебувають діти. Зважаючи на сучасну реальність, коли бойові дії тривають, зростає емоційна загостреність серед вихованців дошкільних закладів. Ця ситуація накладає відбиток на сприймання довкілля, провокує збої у комунікації з ровесниками й породжує хвилювання щодо безпеки.

Слід зауважити, що психофізіологічна чутливість збільшується у старших дошкільників, коли з'являються різноманітні емоційні реакції від відвертого плачу до затяжної мовчазності. Як засвідчує М. В. Нечаєва [4, с. 29], подекуди у дітей формуються стани, близькі до панічного, що відображається в поведінці й обмежує залучення дитини до звичних розвивальних заходів. Ураховуємо й те, що дошкільники цього віку мають активний пізнавальний інтерес, прагнуть пояснити всі явища реальності, але не завжди знаходять адекватну модель безпеки.

Наступні спостереження дають привід для аналізу поведінкових ознак, які нерідко зустрічаються серед старших дошкільників і свідчать про наявність тривожності. Доводять доцільність вивчення гіперактивних форм реагування, коли дитина не здатна сидіти без руху, відволікається на будь-які подразники, часто дратується. За інформацією, наведеною Л. Вольною [1, с. 36], підвищена чутливість до зовнішнього шуму чи змін у розкладі спільних заходів відображає внутрішню напруженість, яка переростає в недовіру до оточення. Слід брати до уваги й протилежний ракурс: знижену активність. Діти уникають комунікації,

¹⁶ Актуальні проблеми збереження психічного здоров'я особистості: збірник матеріалів XV Міжнародної науково-практичної конференції (23–24 квітня 2025 р., м. Ніжин) / за ред. А.Ю. Ковтун. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, Видавець Лисенко М.М., 2025. С. 345-357. URL: https://www.ndu.edu.ua/storage/2025/zbirnyk_psy_conf_2025.pdf#page354

тримаються осторонь групових справ, воліють не відповідати на запитання вихователя. Така стриманість, на думку І. С. Мельник і Л. Гловацької [3, с. 80], пов'язана з особистісною напруженістю, що набула характеру постійного внутрішнього самоконтролю. З урахуванням воєнних подій варто звернути увагу й на появу страху від гучних звуків чи повітряної тривоги, що породжує болісний стан пригніченості. З огляду на попередні дослідження, підкреслюють шляхи виявлення тривожності, які допомагають вихователям або психологам вчасно ініціювати профілактику емоційних розладів.

Розглянемо низку сигналів, які фіксують фахівці дошкільних закладів:

- швидке виснаження під час ігор, загальмована реакція на завдання;
- уникнення тактильного контакту з близькими дорослими;
- зниження інтересу до взаємодії з ровесниками;
- акцент на уявній небезпеці, розповіді про страшні сюжети;
- упертість при виконанні режимних процедур.

Кожен пункт свідчить про емоційний дискомфорт, що впливає на загальну динаміку розвитку дитини. У такий спосіб формуються специфічні патерни поведінки, зумовлені надмірною підозрілістю. Слід зауважити, що *в умовах війни* цей феномен стає більш вираженим, оскільки щоразу, коли лунають сирени, виникає ризик додаткового емоційного перевантаження.

Для пом'якшення таких проявів доцільно застосовувати інтерактивні методи, спрямовані на соціально-емоційне розвантаження. Нерідко вихователі використовують вправи з елементами арттерапії, де діти через малюнок показують власні страхи, а вихователь допомагає трансформувати їх у позитивні образи. На думку М. Й. Ковалика [2, с. 52], подібна робота поліпшує адаптацію до колективних занять і сприяє встановленню довірливих зв'язків усередині групи. Щоб уникнути небажаних форм поведінки, варто вводити структуровані рухові ігри, які урівноважують емоційне напруження та створюють відчуття безпеки. Згідно з позицією Л. Вольнової [1, с. 40], сам факт командної взаємодії, коли кожен відповідає за певну дію, стимулює інтерес до спільного результату, а відтак знижує рівень тривожності.

Наступне питання стосується взаємодії з батьками, які іноді підсилюють негативні очікування, несвідомо транслуючи власні переживання. Потрібно доносити до них специфіку емоційних реакцій дошкільників: пояснювати механізми виникнення страху, спонукати до підтримки дитини без нав'язливого контролю. З огляду на досвід І. С. Мельник і Л. Гловацької [3, с. 83], дорослі в родині мають дотримуватися єдиної стратегії у спілкуванні з вихователями, узгоджувати підхід до виховання, уникати різких заборон. Такий підхід сприяє стабілізації емоційного фону дитини та слугує профілактикою соціальної дезадаптації. Не можна оминати факт: коли батьки розмовляють між собою про небезпеку чи напруженість ситуації, присутні діти переймають хвилювання, не маючи ще сформованого механізму опору стресу.

Переваги групових тренінгових занять, які проводять психологи й педагоги, полягають у можливості позбутися надмірної підозрілості й навчитися новим формам вираження емоцій. Використовують техніки релаксації та дихальні вправи, залучають сюжетно-рольові ігри, створюють куточки усамітнення.

За спостереженнями М. В. Нечаєвої [4, с. 57], наявність іграшок, що символізують захист (м'які тварини або ляльки-супергерої), допомагає дітям відтворити у грі напружені події, а відтак подолати психологічний бар'єр. Вихователь чи психолог пильно стежить за динамікою настрою й поступово коригує програму взаємодії.

Слід брати до уваги такі аспекти роботи з тривожними дошкільниками:

1. Комбінування індивідуальних бесід із груповими заходами. Це створює атмосферу довіри.
2. Використання ігор на розвиток уяви й фантазії. Діти шукають безпечні сценарії подій.
3. Розвиток емоційного інтелекту. Старші дошкільники вчаться помічати, як внутрішні переживання впливають на їхнє ставлення до зовнішнього світу.

Зважаючи на вищезгадане, формується висновок, що тривожність як психічне явище у старшому дошкільному віці набуває помітної вираженості за умов воєнного середовища, коли відчуття загрози посилюється й дитина потребує додаткового захисту. Ефективна взаємодія вихователя, психолога та сім'ї дає змогу спрямувати потік негативних емоцій у конструктивне русло, забезпечити максимальне зниження напруги, розкрити потенціал кожного вихованця. Дотримання збалансованого підходу й використання багатовекторних прийомів підтримки спонукає вихованця впевнено проходити етапи формування емоційної стійкості та сприятливо адаптуватися в соціумі.

Література

1. Вольнова Л., Дьоміна Г. Чинники виникнення та посилення проявів тривоги у дітей дошкільного віку. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. Серія 12. Психологічні науки. 2020. С. 32–45 2.
2. Ковалик М. Й. Особливості прояву тривожності дітей дошкільного віку в процесі адаптації до закладу дошкільної освіти : кваліфікаційна робота магістра : 053 Психологія / Хмельниц. нац. ун-т. Хмельницький, 2024. 103 с.
3. Мельник І. С., Гловацька Л. Психологічні особливості впливу особистісної тривожності на взаємини дітей дошкільного віку у групі однолітків. *Педагогічні науки: історія розвитку, сучасний стан та перспективи досліджень* : матеріали наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 29–30 березня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 79–85
4. Нечаєва М. В. Особливості тривожності та страхів дітей дошкільного віку в умовах війни : кваліфікаційна робота / наук. кер. О. О. Халік. Кривий Ріг, 2024. 77 с.

ДОДАТОК 11

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ ТА ОРІЄНТОВНИЙ КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв
Кафедра загальної та практичної психології

Освітній рівень: _____
Освітня програма: _____

Спеціальність С4 Психологія
(шифр і назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
ім'я ПРІЗВИЩЕ

«____» _____ 20__ року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТОВІ

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи _____

керівник роботи: _____
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «__» _____ 20__ року №

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи _____

4. Дата видачі завдання _____ 20__

Календарний план виконання кваліфікаційної роботи

№з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1.	Вибір теми, визначення змісту, кваліфікаційного дослідження і його узгодження з науковим керівником		
2.	Затвердження теми кваліфікаційної роботи та керівника на засіданні кафедри		
3.	Наукове опрацювання теоретичних джерел із теми дослідження		
4.	Написання вступу й теоретичної частини кваліфікаційної роботи.		
5.	Написання наукової статті та участь у науковій конференції.		
6.	Організація та проведення емпіричного дослідження		
7.	Написання емпіричної частини дослідження		
8.	Написання висновків, доопрацювання списку використаних джерел, додатків		
9.	Надання кваліфікаційної роботи науковому керівнику для перевірки		
10.	Написання наукової статті / участь у науковій конференції.		
11.	Передзахист кваліфікаційної роботи (на кафедральному засіданні)	За 30 днів до захисту	
12.	Подача остаточного варіанту кваліфікаційної роботи науковому керівнику для підсумкового оцінювання, перевірки на антиплагіат й науковому рецензентові для рецензування	За 21 день до захисту	
13.	Захист кваліфікаційної роботи	Дата захисту встановлюється згідно з графіком проведення підсумкової атестації	

Студент _____
(підпис)

_____ (ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Керівник роботи _____
(підпис)

_____ (ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

ДОДАТОК 12

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ РЕЦЕНЗІЇ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

РЕЦЕНЗІЯ

на кваліфікаційну роботу

«Особливості саморозуміння підлітків у ситуації війни», виконану магістром факультету педагогіки, психології, соціальної роботи та мистецтв Василенко М. М.

Вивчення процесу саморозуміння, самоствавлення й загалом внутрішнього світу людини та розвитку особистості є важливим не лише з погляду поглиблення досліджень взаємодії людини зі світом, а й для самопізнання та саморозвитку особистості у контексті досягнення нею психологічного здоров'я. Особливо важливого значення набуває дослідження саморозуміння особистості в ситуації війни, коли рівень стресу та загроза для життя є значними, а наявність внутрішніх опор та усвідомлення визначеності, навпаки, майже не відчуваються особистістю.

Проте, крім усього зазначеного, особливої гостроти ця проблема набуває у підлітковому віці, коли особистість перебуває на межі дитинства і дорослості й намагається пізнати і зрозуміти себе. Загроза для життя, переживання травми, постійне почуття тривоги викликають ряд психологічних проблем і труднощів у підлітків, що й без того не відчуваються цілком упевненими і щасливими в оточуючому їх середовищі. Тому вибір теми магістрантом М. М.Василенко може бути актуальним для сучасної психології як у теоретичному, так і в прикладному аспектах.

У кваліфікаційній роботі автор доводить актуальність вказаної проблеми та здійснює її теоретичне й емпіричне дослідження. Авторка здійснила аналіз наукової літератури, визначивши основні поняття дослідження, розробила і провела емпіричне дослідження особливостей саморозуміння підлітків у ситуації війни, застосувавши валідні та надійні методи психологічного дослідження.

У теоретичному розділі здійснено ґрунтовний аналіз зазначеної проблеми у психологічній науці, визначено основні характеристики та особливості саморозуміння підлітків. В емпіричному дослідженні було застосовано методи тестування та аналізу продуктів діяльності підлітків для всебічного вивчення зазначеної проблеми. Авторка має дві публікації за темою дослідження, що свідчить про наукові здібності та публічне представлення й обговорення результатів дослідження на конференціях та у збірниках студентських наукових праць.

М. М.Василенко виконала усі поставлені перед кваліфікаційною роботою завдання, подала й обґрунтувала основні аргументи, які підтверджують висунуту на початку дослідження гіпотезу, методологічно вивірено визначила об'єкт, предмет та мету дослідження. Автором проаналізовано значну кількість наукових джерел, що дозволило зробити обґрунтовані висновки і досягнути поставленої в дослідженні мети.

Загалом кваліфікаційна робота М. М.Василенко «Особливості саморозуміння підлітків у ситуації війни» виконана на належному науковому рівні, з дотриманням вимог до подібних робіт у вищих навчальних закладах IV рівня акредитації та може бути рекомендованою до захисту з позитивною оцінкою.

РЕЦЕНЗЕНТ: д.психол.н., професор кафедри загальної психології Київського національного університету імені Тараса Шевченка	В.В.Петренко
--	--------------

Навчальне видання

Кресан О. Д., Кошова І. В.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО НАПИСАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ З ПСИХОЛОГІЇ. ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ С4 «ПСИХОЛОГІЯ»

Методичні рекомендації

Технічний редактор – А. В. Лисенко
Верстка, макетування – В. М. Косяк

Видання друкується за авторським редагуванням

Підписано до друку

Формат 60x84/16

Папір офсетний

Гарнітура Times New Roman

Обл.-вид. арк. 4,91

Ел. вид-ня

Замовлення №

Ум. друк. арк. 6,91

Видавництво

Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3/4

(04631) 7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2137 від 29.03.05 р.